

יום העיון

יהודים ולוחמים בצפון אפריקה בתקופת מלחמת העולם השנייה

לטרון 7 במאי 2009

חלק ראשון: לפיד בוער בצפון אפריקה

דברי פתיחה - צביקה קן-תור:

סגנית השר, חברת הכנסת גילה גמליאל, אורחות ואורחים נכבדים, בוקר טוב וברוכים הבאים. אני שמח שמצאתם את הזמן לבוא אל אתר "יד לשריון" ולהשתתף עמנו ביום העיון, בנושא יהודים ולוחמים בצפון אפריקה בתקופת מלחמת העולם השנייה. יום עיון זה, הינו חלק מפעילות "העמותה להקמת המוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה" ונערך בשיתוף עם מרכז המידע על יהודי צפון אפריקה של מכון "בן - צבי" בירושלים. הרשו לי להזמין לבמה את יו"ר עמותת הלוחם היהודי, ויו"ר עמותת "יד לשריון" - האלוף חיים ארז.

חיים ארז:

בוקר טוב וברוכים הבאים, כפי שראיתם במיצג, בתודעה של כולנו, מלחמת העולם השנייה הייתה קשורה בשואה. לא למדנו על נושא ההתנגדות היהודית, לא בבית ספר, לא באוניברסיטה ולא בשום מקום אחר. כל הקטע של חלקו של העם היהודי במלחמה נגד הנאצים, נעלם למעשה מהשטח. מסתבר שמיליון וחצי יהודים לחמו בצבאות בנות הברית, כפי שראיתם 250,000 נפלו במלחמה, כלוחמים. השפעת הלוחמים היהודים על הניצחון במלחמה, בכל החילות, לא היה ידוע, ההשפעה והלחימה וחלקם של היהודים בצפון אפריקה, היה ידוע אף פחות. לכן החלטנו לעשות את המפגש הזה, הכנס הזה, כדי ללמוד, לשמוע ולהכניס להיסטוריה את הלוחמים היהודיים במלחמת העולם השנייה. אני מאחל לכולם יום עיון מעניין. תודה.

צביקה קן-תור :

אני מזמין את סגנית השר בלשכת ראש הממשלה, לנושא צעירים, סטודנטים ומעמד האישה - חברת הכנסת גילה גמליאל לשאת דברים.

גילה גמליאל :

יו"ר עמותת הלוחם היהודי ויד לשריון, האלוף במיל. חיים ארז, מנכ"ל עמותת הלוחם היהודי תא"ל במיל. צבי קן-תור, יו"ר הארגון העולמי של היהודים יוצאי לוב, מר מאיר כחלון, מנהל המכון למחקר ליהודים יוצאי לוב, מר יעקב חג'ג' - ללוף, יו"ר מרכז "אור שלום" מר פדה-צור בן עטייה, מפקד הבריגאדה בצפון אפריקה, האלוף במיל. שלמה שמיר וקהל נכבד.

לפני 64 שנה, דממו התותחים בעולם, בני האור, הצליחו להכניע את המפלצת הנאצית, האימתנית, והעולם נשם ממשטר גזע אפל שלא היה אכזרי ממנו. מתחת להררי האפר ותמרות העשן, נותרה הגבורה, התרבות היהודית המשגשגת, המפוארת ועתיקת המורשת. חלקו של העם היהודי שהצליח להינצל מאכזריותם של צוררי ישראל הבין כי לעולם לא ישובו היהודים להיות נטולי הגנה, להיות עם ללא בית. מדינת ישראל השכילה, לחלקם, להבין כי עם אשר לומד את העבר שלו, עתיד יהיה לו, ועל כן מאזכרת את ימי השואה והגבורה שלה, ומנחילה אותם לדורות הבאים, אך עלינו מוטלת החובה לספר את הנרטיב בכללותו. ישנו חלק לא מבוטל מהציבור היהודי אשר סיפורו לא נשמע, ציבור יהודי אשר נפגע במחנות העבודה ובמחנות ההסגר, גורש למחנות ריכוז, ילדיו גורשו למחנות כפייה, רכושו הוחרם, והוא נדרש לענוד תלאי צהוב, ציבור יהודי אשר סבל מהנאצים, אך גם נלחם בהם באומץ ובגבורה, ציבור יהודי אשר חלקו הרוויח גם את הזכות לעלות לארץ ישראל, ולקח חלק חשוב בבניית הארץ, בהגנתה וביישובה, הציבור היהודי עליו אני מדברת הוא כמובן סיפור יהודי צפון אפריקה, אשר נפקד מהשיח הציבורי בישראל, ומספרי ההיסטוריה לאורך שנים. הנאצים לא הבחינו בין יהודי ליהודי, בין יהודי גרמניה ליהודי מלוב או מטוניסיה, זוועות מלחמת העולם השנייה, היא חלק מהביוגרפיה הלאומית שלנו, וביוגרפיה יש לספר במלואה, כל השמטה של מידע פוגעת באמת ההיסטורית של עם ישראל, ומכאן באחדות העם. ישנו סיפור שכמעט ואינו מצוי בדפי ההיסטוריה, מלבד הסיפור של רק יוצאי יהדות צפון אפריקה ומה שהיום בגינו גם התכנסנו כאן בין היתר, הוא סיפורם של הלוחמים היהודים, חלקם הגדול גם מצפון אפריקה במלחמת העולם השנייה, אשר חרפו את נפשם למען הצלתם של אחיהן ואחיותיהם,

שסבלו מאכזריותו של הצורר הנאצי. בשורות כוחות הברית, לחמו מיליון וחצי לוחמים יהודים, מתוכם רבע מיליון לוחמים יהודים נפלו בלחימה באויב הנאצי, אלפים קיבלו צל"שים בתום הקרבות. כמעט בכל מקום בו התנהלה המלחמה, היו קבוצות של פרטיזנים יהודים, לגיבורים האלו צריך להיות מקום מכובד, בשיח הציבורי הישראלי, לגיבורים אלו חלק מכריע בניצחון על הקמים עלינו לכלותנו. בנוסף חשוב לשתף את הדורות הבאים, כי כבר מראשית מאי 1940, גברה ההסתה נגד היהודים בצפון אפריקה, ומידי פעם התקיפו מוסלמים וצרפתים ריכוזי ישובי יהודים. הסדר החדש של וישי הוציא סדרת חוקים שהבדילה את היהודים משאר תושבי המושבות הצרפתיות בצפון אפריקה. חוקי הגזע אסרו על היהודים לעבוד במנהל הציבורי, במנהל, בהוראה, בבתי המשפט ועוד. עם הזמן נוספו עוד צווים אנטי-יהודיים ובהם גם חובת עבודת הכפייה, בלוב ובתוניסיה, הוקמו מחנות מעבר וכפייה, אליהם נשלחו יהודים בלבד כמו בג'אדו שבלוב. סבי ביטון אורדן ז"ל וסבתי מזל ג'ולה ז"ל שרדו את בג'אדו וזאת ידעתי רק לאחר שירותי הצבאי. סבתי סיפרה לי לימים את זוועות אותם ימים, בהם היהודים הועבדו במשך שעות רבות ובמזג אויר קשה, וכל הפרת סדר גררה עונשים, העונשים הקשים, המחסור במים והתזונה הלקויה והמחלות הרבות הביאו לידי מותם של רבים מבני משפחתנו, ומשפחות רבות אחרות שלא הצליחו לשרוד. יום עיון זה נותן בחלקנו לתקן שני עיוותים היסטוריים, הראשון הוא הנצחת הזוועות של מלחמת העולם השנייה בקרב יהודי צפון אפריקה, והשני, הנצחת הגיבור היהודי במלחמה זו. יום עיון זה מהווה אבן דרך לשילוב יהודי צפון אפריקה ולוחמיה במלחמת העולם השנייה, בתודעה הציבורית בישראל, בשם ממשלת ישראל יש לנו את החובה להמשיך ולהנציח את זכרם. תודה.

צביקה קן-תור :

תודה רבה על דברייך. תקוות כולנו כאן שדברייך ימומשו על-ידי ממשלת ישראל. כל בקשתנו היא להטמיע את נושא הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה, אותו אנו מנסים להציף לתודעה הציבורית, אל תוך מערכת החינוך. יושב איתנו פה אחד הלוחמים לשעבר, יוסף חרמץ, אשר בהשפעתו, הצליח להכניס את הנושא אל תוך מערכת החינוך באורט. בשם כולנו - ברכותיי החמות

יוסף. אבל אורט הינו רק חלק קטן מתוך מערכת החינוך בישראל. ואני מקווה גברתי סגנית השר, כי בעזרתך נוכל להטמיע את הנושא בכל שאר מוסדות החינוך. אני מתכבד להזמין לבמה את מי שעוזר לנו בנושא, האחראי על מורשת ישראל במשרד החינוך מר משה זעפרני.

משה זעפרני:

גברתי סגנית השר, האלוף חיים ארז, תא"ל קן-תור, ראשי יהדות לוב, ד"ר חיים סעדון העורך של הסדרה על קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20 במכון יד בן צבי, מורי ורבותיי. בריגדיר פרידריך קיש, נולד בהודו למשפחה יוצאת אנגליה ששירתה בשלטון הקולוניאלי ני בהודו. משפחתו הייתה רחוקה מכל מה שקשור ליהדות ולקהילה יהודית, הוא קיבל את חינוכו בבית ספר באנגליה, ובגיל 18 הלך והתגייס לבית הספר הצבאי וויליץ וכעבור שנה הוסמך כקצין בחיל ההנדסה המלכותי, ובין השנים 1904 ל-1914, הוא שרת בצבא הבריטי בהודו והגיע לדרגת סרן, אח"כ הוא המשיך והתקדם והגיע לדרגת סא"ל, מה שאנחנו קוראים היום, וכשראה שלא יוכל עוד להתקדם הוא עזב ועלה לארץ, והגיע להיות חבר ההנהלה הציונית. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הוא ראה שאינו יכול שלא להיות שותף בקרבות, והוא התגייס שוב לצבא הבריטי כלוחם, והיה ממונה בצבא הבריטי על חיל ההנדסה בצפון אפריקה, כוחות ההנדסה ומה שמעניין, כחבר ההנהלה הציונית הוא ניסה לעזור לקהילות היהודיות ככל שיכל, והוא הגיע לטריפולי שבלוב שם מצא מחנה בו ריכזו הגרמנים את יהודי לוב במטרה להשמיד אותם, הוא היה הראשון ששחרר את היהודים ממחנה הריכוז הזה, אנחנו לא יודעים כולנו במה מדובר. לצערנו הוא נפטר בשנת 43 בטוניס כשהוא עלה על מוקש. הנשיא לימים ד"ר חיים וייצמן, כתב עליו אז, "מותו במשימה בשדות טוניסיה בשירות בריטניה, עלה בקנה אחד עם העיקרון של חייו, שירות נאמן לבריטניה ולעניין היהודי". ראש הממשלה לימים, שר החוץ, משה שרת כתב עליו לאחר מותו, "ליבך האיתן פעם עם גדולת ישראל, על התרומה שהעלית באבדות חיך למען המולדת, ועל הקרבת עצמך למענה, הינו שמך לעד", כמו פרידריך קיש היו הרבה לוחמים, שמלחמתם בצבאות השונים הייתה למען עם ישראל. תפקידנו במשרד החינוך הוא להעלות את כל הסיפורים האלה, להעביר לתלמידי ישראל את מה שקרה, לא רק עם הלוחמים היהודיים אלא גם מה שקרה

בקהילות. יש לנו פרויקטים שונים שעוסקים בזה, אחד מהם, חוקרים צעירים, לפני יומיים קיבלנו כבר אילן, קבוצה של תלמידים מצטיינים שכתבו עבודות לבגרות, בעוד חודש בשני ליוני בבית התפוצות, אנחנו מקיימים טקס למאות בתי ספר שכתבו עבודות חקר על קהילות ישראל ממזרח ומערב. אנחנו יחד עם מכון בן צבי, מנסים לתעד את כל הסיפורים האלה, הן מסדרת הקהילות, הן במכון לתיעוד קהילות צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה, אנחנו קוראים לכל מי שיכול לעזור לנו שיעזור לנו בנושא הזה, הן בחקר כי יש אין סוף חומרים שהעין לא שזפה אותם, ומה שהמכון עושה זה בעצם, הוא גואל אותם. אז אני רוצה לברך את מכון בן צבי, אני רוצה לברך את העמותה להקמת המוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה, ואני רוצה לקרוא לכולם לשתף איתנו פעולה כדי שילדי ישראל ידעו, ואתם יכולים לעזור לנו באמצעים שונים, הילדים באים לשאול אתכם, ספרו להם את הסיפור. הסיפור הזה לא יכול להיפסק. תודה רבה.

צביקה קן-תור:

תודה רבה משה. הרשה נא לי להוסיף על דבריך. פרידריך קיש היה קצין ההנדסה של מונטגומרי, במדבר המערבי. בנו, מייק קיש, הנוכח עמנו כאן, היה קצין ההנדסה של אריק שרון במלחמת יום הכיפורים. מייק הוא אחד מהצוות שלנו, להקמת המוזיאון. תודה על הסיפור. יש באמתחנתנו עוד הרבה סיפורים, של אלפי לוחמים, ועם היום - יריעת הידע תרחב. אבקש את מר מיכאל גלצר, המזכיר האקדמי של מכון יד בן צבי, שותפנו ליום העיון, לבוא ולשאת את ברכתו.

מיכאל גלצר:

תודה צבי. בוקר טוב לכולם. במכון בן צבי לפני מספר שנים, ראינו צורך להקים מרכז מיוחד לתיעוד יהדות צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה. ראינו כפי ששמענו מכמה דוברים, שיש חוסר במודעות וחוסר במידע, כדי להיאבק בשני החוסרים הללו, יש צורך לאסוף כמה שיותר מידע על הגורל של יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה, אז הקמנו את המרכז הזה שבראשותו עומד ד"ר חיים סעדון והעובדים המסורים. אחד האספקטים המעניינים ביותר בתולדות היהודים במלחמת העולם השנייה ובצפון אפריקה, הוא המגע עם הלוחמים שהגיעו מארץ ישראל וממקומות אחרים לצבאות הברית, והמגעים שנוצרו בינם וההשפעות ההדדיות וההתקשרות העמוקה מאוד של יהודי צפון אפריקה ולוחמי צפון אפריקה ללוחמים היהודיים מצבאות העולם.

לכן ראינו צורך לשתף פעולה עם המוזיאון הזה עם העמותה להקמת המוזיאון ללוחם היהודי, ועל כן הגענו ליום העיון שמיוחד לשני הנושאים המשותפים לעמותה ולמכון. אני מברך את כולם ומקווה ליום עיון פורה, אני רוצה להודות במיוחד לגברת דבורי בורגר, הממונה על הספרייה של המוזיאון שמשתפת איתנו פעולה בצורה יוצאת מן הכלל. יום טוב לכולם.

צביקה קן-תור :

תודה רבה מיכאל. ומכאן להרצאות. הייתי מבקש להזמין לבמה את מי שהיה ראש מחלקת היסטוריה בצה"ל, והיום הוא ההיסטוריון של עמותת "הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה" ועמותת "יד לשריון" - אל"מ במיל. בני מיכלסון. בני בבקשה.

בני מיכלסון:

בוקר טוב לכולם, בנוסף למה שאנחנו עושים בעמותת הלוחם היהודי, שיתוף הפעולה עם יד יצחק בן צבי, מאוד מאוד חשוב, עם מכוני המחקר וכו', ולא מעט מן המחקר הזוטר שעשיתי על מנת לבצע את ההרצאה הזו נובע משיתוף הפעולה הזה. על מנת להכניס אותנו ממש לעניינים כמו שאומרים נתחיל עם סרט אותנטי בריטי שנעשה זמן קצר אחרי המלחמה ומשקף את האווירה ואת תנאי הלחימה במדבר המערבי ערב אל עלמיין, אני חושב שזה יכניס אותנו לנושא ולאווירה.

שידור סרטון בני מיכלסון.

רצינו להדגיש בהקרנת הסרטון את תנאי הלחימה, את החום ביום והצינה העזה בלילה, בעיית המים, שהייתה בעיה אדירה לחילות שלחמו שם. סופות חול עזות, ערבים אומרים שבסופות החול האלו שמשותוללות במדבר סהרה גם רצה יסולח, ברחשים, יתושים וזבובים שהפריעו ללוחמים והחשיפה האדירה במדבר, אר כמובן מאפשרת למודיעין חזותי לעבוד בצורה יוצאת מן הכלל במדבר המערבי ולכן להסוואה ישנה חשיבות עצומה. כלומר, ישנם תנאי לחימה מאוד קשים ומיוחדים לעניין הזה.

היו כמה דברים שהשפיעו מאוד על המלחמה אבל בין השאר, כמובן גנרל ארווין רומל, שהוא היה הדמות שכולם העריכו, כיבדו ופחדו, גם הבריטים גם האמריקאים וכמובן הגרמנים, וכמובן, שמתי כאן תמונה של דווקא טנק אמריקאי שהוא עשה את המפנה במדבר המערבי ושאפשר לראותו אצלנו פה בתערוכה זה הטנק מסוג ראנט. קצת רקע, כאשר אנחנו מדברים על המלחמה בצפון

אפריקה, אנחנו מדברים בעצם על ארבע שנים של מלחמה בזירה צדדית. אני שמת'י פה תמונה של גרמניה בשיא התפשטותה, כמובן כל מערב אירופה כבוש, ניתן לראות את הקו בצבע בז' שמגיע כמעט עד מוסקבה, באזור וישי ובעלות הברית שאנו רואים פה, שהם נתונים להשפעה גרמנית, כולל כל צפון אפריקה, מרוקו, מטוניסיה, אלג'יריה. לוב ומצריים שבשליטה, חלק ממצריים-כ-500 ק"מ מזרחה שהגיע רומל, שהם בשליטה איטלקית-גרמנית, ובעצם אנחנו רואים שכמעט כל צפון אפריקה, כמעט מאלכסנדריה ועד לאוקיינוס האטלנטי היה בשליטה גרמנית. האזור הזה, זהו האזור שעליו נדבר במהלך היום הזה, ומה שהתרחש בו. כאמור, ארבע שנות מלחמה שהיו גם המבחן הראשון למתקפת הנגד של בעלות הברית. ציוני הדרך העיקריים, אנחנו מדברים על:

- 11 ביולי 1940, איטליה מכריזה מלחמה על צרפת, ומרגע זה גם האימפריה האיטלקית באפריקה נכנסת למלחמה.
 - 22 ביולי 1940, צרפת נכנעת.
 - 13 בספטמבר 1940, האיטלקים פולשים למצריים.
- למעשה אתם רואים שמשנת 1940 פחות או יותר במחצית 1940 ועד למאי 1943, אנחנו מדברים על מלחמה בצפון אפריקה, עם כל המשמעויות שקשורות בכך, כאשר המלחמה נוטה מפעם לפעם לצד זה או אחר.

- במרץ 1941, מגיע פילדמרשל רומל, לעתיד, לצפון אפריקה עם כוח שנקרא קורפוס אפריקה, למעשה 2 וחצי דיוויזיות גרמניות. אני משווה את זה למאתיים דיוויזיות בחזית הרוסית, להבנת המשאבים שהגרמנים החליטו לתת לזירה הזו, הם ראו בה זירה צדדית שמן הראוי לרתק לשם את בעלות הברית ולהשקיע שם מעט ככל האפשר, והם אכן הצליחו לעשות את זה. מבחינת בעלום הברית זו הייתה זירת מערכה עיקרית במשך שנים, מבחינת הגרמנים זירה צדדית לחלוטין שהשקיעו בה מעט ככל האפשר כמעט עד לרגע האחרון, אבל עם הישגים מדהימים.
- המפנה החל למעשה במערכת אל עלמיין, שעליו נדבר בהמשך
- הייתי רוצה לדבר על 2 אירועים שהיו אירועים מרכזיים, אח"כ נדבר על חיילים יהודיים שהשתתפו בעניין הזה
- מבצע "מצפן": דצמבר 1940 - פברואר 1941, במבצע הזה הבריטים הצליחו למעשה לחסל את הצבא האיטלקי בצפון אפריקה, ואלמלא הנחיה מדינית ששלחה את הצבא הבריטי הזה לבלקנים,

ששם הוא הובס קשות ע"י הגרמנים, ייתכן שב1941, המערכה בצפון אפריקה הייתה מסתיימת, והי נחסכים עוד שלוש שנים של מאבקים עקובים מדם, שהשפיעו כמובן קשה מאוד על היהודים בזירה זו, אבל כיוון שהצבא הזה לא השלים את משימתו, היו לנו עוד שלוש שנים של התמודדות בין הגרמנים לבין בעלות הברית, ולבסוף כאמור, אפשר לקרוא לזה "מתקפת לפיתה" של הבריטים והאמריקנים. ממערכת אל עלמיין למבצע לפיד .

• אוקטובר 1942 וחצי שנה נוספת שהלחימה מתקיימת תוך כדי התקדמות של בעלות הברית ועד לחיסול הסופי של הציר בצפון אפריקה .

פה אנחנו רואים, את זירת המערכה באזור לוב, קירנאיקה למעשה כאשר ניתן לראות את אזור מצריים-לוב, בהמשך קירנאיקה, ההתקפה במבצע "מצפן", שכמעט מגרש את האיטלקים ואח"כ ההתקפה מנגד של הגרמנים במרץ-יוני 1941.

ההתקפות של הבריטים שכובשות את קירנאיקה, ומגיעים עד לאל עלמיין בגבול מצריים, אנחנו מדברים על סדר גודל של קרוב ל500 ק"מ, מעבר לגבול המצרי עד לאל עלמיין, שבו הבריטים מצליחים לעצור את קורפוס אפריקה של רומל, כאשר מצליחים לרכז שם הרבה מאוד כוחות. במקביל, כאשר מערכת אל עלמיין מתחילה והבריטים תוקפים ממזרח למערב, לכיוון טוניס, ב8 בנובמבר, צבא אמריקאי-בריטי משותף, אם הארמייה השמינית היא זו שתוקפת ממערב למזרח, אז כאן זה הארמייה הראשונה, הבריטית, אבל שעיקר כוחותיה הם אמריקאים, נוחתים עם שלושה גייסות או שלושה כוחות משימה, כוח משימה מערבי, מרכזי ומזרחי, כל אחד בסדר גודל גייסי באזור מרוקו ואלג'יריה ומתחילים את המלחמה ממערב למזרח. הסוף הוא כמובן בטוניסיה, כשעיקר המערכה בטוניסיה היא ב1943, כאשר הסיום הסופי הוא במאי 1943 שבו מצליחים לחסל סופית את המערכה, זה הגרמני האחרון בטוניסיה, לא לפני שיש פה מספר מערכות די רציניות. אני רק רוצה להזכיר, בדרום את ההתקפה הבריטית מכיוון של הארמייה השמינית לכיוון קו לוהט ואח"כ ואדי עקרית, המקום שבו נהרג בריגדיר קיש, שזה קו ההגנה הגרמני האחרון מדרום, על טוניסיה, ומערכת הקסרים שבה רומל מצליח עוד להנחיל תבוסה משפילה מאוד על הצבא האמריקאי שזה עתה נכנס לזירה, והדבר הזה גורם שם לזעזוע מאוד רציני, שיש להן השפעה על כמה מדמויות הלוחמים היהודיות שאני אדבר עליהן בעניין הזה.

במערכה הזו בצפון אפריקה לקחו חלק מספר צבאות, בניגוד למקובל היו עוד כמה צבאות שצריך לתת עליהם את הדיבור כי בכל זאת בכל אחד מהם שירתו יהודים.

צבא בריטניה- שכלל את הצבא ההודי, הבריטי- להודו לא הייתה אז עצמאות, והצבא ההודי הזה הגיע לצפון אפריקה ונלחם. צבא אוסטרליה, צבא ניו-זילנד, צבא דרום אפריקה, צבא צרפת החופשית, צבא פולין החופשית וכמובן צבא ארצות הברית, כל הצבאות האלה והיו גם כמה מצבא צ'כיה החופשית, אבל הם היו במספר מועט מאוד, בסה"כ אנחנו יכולים לראות צבאות רבים מאוד שלקחו חלק במלחמה הזו בצפון אפריקה, ואנחנו נדבר על דמויות של יהודים מתוכם.

צבא אוסטרליה נלחם בצפון אפריקה בין 1939, כשהוא כבר שלח את הכוחות הראשונים שלו ל-1942. ב-1942 לאחר מערכת אל עלמיין, היחידה האוסטרלית האחרונה עזבה את אזור צפון אפריקה וחזרה לאוסטרליה, בגלל ההתקפה היפנית. מיד לאחר ההתקפה היפנית, היו 3 דיוויזיות אוסטרליות בגדול בצפון אפריקה כאשר התאמנו, אגב ארץ ישראל בכל התקופה הזו של המלחמה בצפון אפריקה הייתה בסיס האימונים ואם תרצו, ההקמה של העוצבות הלוחמות של כל הצבאות שדיברנו עליהם כמעט מהמערכה בצפון אפריקה, והם יצאו להילחם במדבר המערבי, הדיוויזיות השישית והשביעית שהיו הראשונות גם שהגיעו, הן היו הראשונות שהוצאו מיד אחרי ההתקפה היפנית על פרל הארבור, אבל הן היו נצורות בטוברוק, אז לקח זמן להחליף אותן שם והדיוויזיה התשיעית והאחרונה אחרי מערכת אל עלמיין, שוחררה וחזרה להגן על אוסטרליה כנגד היפנים, זאת אומרת המעורבות האוסטרלית הייתה חשובה מאוד, בתקופה די קריטית אבל אחרי מערכת אל עלמיין ובעצם לפני התקיפה הגדולה של ארצות הברית, חזרו למולדת להגן מפני היפנים. סה"כ בצבא הזה שרתו 3854 יהודים, אבל קחו בחשבון שכאשר נדבר על דמויות נוכל לדבר רק על כמה דמויות רק בשביל להמחיש, לכל אדם כזה יש את הסיפור שלו, לפעמים זה סיפור מרתק בצורה בלתי רגילה, אך בהרצאה קצרה מהסוג הזה אנחנו ניתן רק כמה אנשים שמסמלים את חלקם של היהודים בעניין.

צבא ארה"ב למעשה לראשונה עבר להתקפה בצפון אפריקה ב-1942 בנובמבר, גנרל אייב אייזנהוואר מונה למפקד כוח המשלוח במבצע לפיד- הנחיתה בצפון אפריקה, ובמרץ '43 למעשה פברואר- מרץ '43, הוא ספג שם גם למעשה את התבוסה הראשונה בזירה המזרח תיכונית והאירופית. מערכת קסרים, נדבר על זה בהמשך, כאשר נתאר את מה שהתרחש כאן, צריך לזכור את העניין הזה, ההתחלה שלו או הכניסה שלו למלחמה, לא הייתה ברגל ימין והוא שילם את ה"רבדנט" בשביל להיכנס.

צבא דרום אפריקה הוא צבא מאוד מעניין, כשהתחילה המלחמה כמעט ולא היה קיים, הוא הוקם תוך כדי. למלחמה בצפון אפריקה הוא הביא שתי דיוויזיות, הדיוויזיות האלה לא שפר חלקן עליהן, חטיבה אחת חוסלה כבר במערכה ב-1941, ע"י קורפוס אפריקה ששטף אותה למעשה. ודיוויזיה נוספת עם כניעת טוברוק, למעשה נכנעה בטוברוק. נשארה להם דיוויזיה אחת, שאמנם לקחה חלק אח"כ גם במערכת אל עלמיין, אבל בעצם 50 אחוז מהצבא הדרום אפריקאי חוסל במערכה בצפון אפריקה. כמות היהודים בצבא הזה הייתה מעבר לכל פרופורציה, בגלל שמרבית תושבי דרום אפריקה, בשל ההיסטוריה שלהם, שנאו את הבריטים שנאת מוות, אי אפשר היה לעשות גיוס חובה בדרום אפריקה, לכן כל הצבא הזה היה צבא מתנדבים, ולכן שיעור היהודים המתנדבים יחסית לאוכלוסייה ויחסית לצבא הייתה גבוהה מאוד, אנחנו מדברים על כ-8366 יהודים, מתוכם היו כמובן דמויות שאפשר לספר את סיפורם, אבל צריך לקחת את זה בחשבון שהייתה להם השפעה מאוד גדולה על הצבא הזה.

צבא צרפת החופשית הוא צבא מאוד מעניין, גם הוא לא היה קיים והוקם רק אחרי תבוסת צרפת הם השתתפו במערכות בצפון אפריקה ובמיוחד צריך לקחת בחשבון את שדרתו של הגנרל אטייר, שהלכה מכיוון צ'אד ותקפה את כוחות הציר מדרום לצפון, עד שחברו באזור טריפולי פחות או יותר עם הארמייה השמינית, והפכו אח"כ לחלק אינטגרלי. בנוסף לזה היו 2 חטיבות, הראשונה והשנייה שהיו חלק מכלל כוחות צרפת החופשית, שלחמו בצפון אפריקה, די להזכיר את החטיבה הראשונה של הגנרל קירק קניט בדיר חכים, והלחימה ההרואית שלה שם. במאי 1943, במערכה על מטוניסיה הם כבר הגיעו לסדר גודל גדול מאוד, צריך לקחת בחשבון שבמקביל אנחנו מדברים ועוד נדבר על עיקר הצבא הצרפתי על עיקר הצבא הצרפתי שהיה אז בצפון אפריקה, תחת שלטון וישי, סדר גודל של 120000 איש, סדר גודל עצום, והייתה לו השפעה מאוד גדולה באי-השתתפותו, נדבר על זה בהמשך. בצבא צרפת החופשית כמות היהודים הייתה ללא שיעור ובמיוחד ההשפעה שלהם, בגלל שרוב האנשים נשארו בצבא צרפת של וישי, ורבים ממי שהצטרפו לדה- גול באנגליה ואח"כ ליחידות האלה, היו יהודים. כשאני אדבר על הדמויות אני אביא כמה דוגמאות. אני רוצה לומר לכם שרק באותות ההצטיינות, אות ההצטיינות הכי יוקרתי בצרפת של קצינים שלחמו בצרפת נקרא, 'orde the liberasio כלומר מסדר השחרור, האות הזה חולק ל-1038 איש מאז ומעולם, בכל הצבאות צרפתים ולא צרפתים, אנחנו מכירים לפחות כ-70 קצינים יהודיים שקיבלו את האות הזה, חלק מהם הגיעו לרמה של גנרל ארבעה כוכבים בצבא הצרפתי אח"כ, ולתפקידים רבים אחרים. המקורות שלי הם אותם מקורות של הצבא אותו אני חוקר, כל מידע שמתקבל חייב להיות מאומת עם המקורות של הצבא.

צבא פולין החופשית, הייתה חטיבה אחת שנבנתה באותו סדר גודל שנבנתה הבריגאדה היהודית, נקרא הבריגאדה הקרפטית, שאימון ההקמה שלה היה לא פחות ולא יותר בלטרון, היא לחמה, ויש לציין שהיא החליפה את הכוחות האוסטרליים בטוברוק הנצורה, כשהיו צריכים להוציא אותם ולשלוח אותם להגנה על הבית.

אישים מרכזיים, שמסמלים את הלוחמים היהודיים בצבאות האלה, ואני לא אדבר על מתנדבי ארץ ישראל שעליהם ידבר אח"כ האלוף שלמה שמיר, אני מדבר על לוחמים שלחמו בצבאות הסדירים שעליהם אנחנו מדברים: בריגדיר קיש-הצבא הבריטי, קומנדנט ויקטור מירקין- צבא צרפת החופשית, מ. גנרל מוריס רוז- צבא ארצות הברית, מפקד- כנף יוליוס כהן- צבא אוסטרליה, לוטנט קולונל- ולדימיר פניאקוף "פופסקי"- הצבא הבריטי, מנהיג המחתרת הצרפתית באלג'יר חוזה או ז'וזה אבולקר, תת אדמירל אדוארד איזנברג- צי ארצות הברית, תת אדמירל ויל קאלן קולן- צבא צרפת, קבוצת החקירות המיוחדת שהיה לה תפקיד בפני עצמה במערכה הזו.

הסיפור הראשון שאני רוצה לספר זה סיפור **המסיליה**, המסיליה הייתה אנייה שהפליגה מצרפת למרוקו, עם כניעתה של צרפת. למעשה, כאשר משטר וישי עלה לשלטון, הייתה הצבעה בפרלמנט הצרפתי, 80 איש התנגדו לחוקה החדשה שדיברה על שיתוף פעולה עם הגרמנים, אבל 27 מחברי הפרלמנט וסנאטור אחד, עלו על האנייה מסיליה, בדרכם לצפון אפריקה, בראייה של הקמת

ממשלה גולה בצפון אפריקה שתמשיך בלחימה נגד הגרמנים. בהתחלה הנשיא הנבחר של צרפת של וישי, העלים עין מהעניין, אבל מהר מאוד הוא הודיע שהוא מתנגד למהלך הזה.

המסיליה

ג'ורג' מנדל

פייר מנדס פרנס

על האנייה הזו בין השאר היו שני אישים מאוד מפורסמים, ג'ורג' מנדל שהיה שר הפנים, יהודי כמובן ופייר מנדס פרנס, שהיה חבר פרלמנט, היו עוד יהודים על הספינה הזו שאני לא אדבר עליהם, כאשר הם הגיעו לצפון אפריקה, הם הגיעו לרבאט שבמרקו, שם הם נעצרו ע"י הצבא הצרפתי והמשטרה הצרפתית, נכלאו ונשלחו חזרה לצרפת, את ג'ורג' מנדל, שלטונות וישי רצחו פשוטו כמשמעו בכלא ופייר מנדס פרנס הצליח לברוח, להתנדב לצבא צרפת החופשית, ולהיות טייס במשך רוב מלחמת העולם השנייה, עם גיחות רבות ואותות הצטיינות רבים, לימים היה ראש ממשלת צרפת. מי שקשור אליהם היה טייס אוסטרלי צעיר באותה תקופה יוליוס כהן, או כפי שהוא "עיברת" את שמו לריצ'ארד קינגסמן, תיכף נדבר על התופעה הזו של "עברות" השמות, הפוך על הפוך. הוא היה טייס של מטוס מסוג סנברלנד, זה מטוס ים, ששימש רבות להובלת אישים בטווחים ארוכים מאוד, כיוון שהוא לא צריך בעצם שדות תעופה הוא יכול לנחות על רצועות ים וכאשר האנייה הזו מסיליה שטה לכיוון צפון אפריקה, החליט צ'רצ'יל שעלה זמן קצר לפני כן לשלטון, שהוא רוצה קשר עם השלטונות הצרפתיים, החברה האלה שהולכים להקים ממשלה גולה בצפון אפריקה, ואז הוא שלח משלחת למשא ומתן עימם, המשלחת הזו כללה את שר ההסברה דף קופר ואקס מפקד חיל המשלוח הבריטי בצרפת הלורד גורט, לימים הנציב העליון בארץ ישראל, שניהם הוצאו ע"י יוליוס כהן בסנדרלנד.

זה אחד הסיפורים המרתקים ביותר ששמעתי, הוא נחת ברבאט, שני האישים ירדו לחפש עם מי לדבר, ואז הוא קיבל מברק, העסק מסוכן מאוד, הם כולם שם אוהדי וישי יש סכנה ממשית לחיים של שני האישים, נא להחזיר אותם הביתה. בינתיים הצבא והמשטרה הצרפתית שמו מצור על המטוס, על הסנדרלנד, הוא בעצמו הצליח להערים עליהם, ובמבצע רמבו שאני לא אעמוד על הפרטים שלו, הצליח להגיע לאיפה שהם הרצו הרצאות, לחלץ את שני האישים האלה, את הלורד גורט ודף קופר, להחזיר אותם תוך מרדף של כל משטרת רבאט למטוס ולמעשה להניע את המטוס במים ודרך הסירות הצרפתיות שצרו על המטוס להמריא ולברוח משם עם שני האישים תוך כדי שהוא מאבד בדרך את אחד המצופים שלו, כשאין את אחד המצופים שאיבד כשנתקע בספינה כשניסה להמריא, אז אי אפשר לנחות. כשהוא הגיע לאזור גיברלטר, הוא הודיע שם למפקד של הצי שחסר לו אחד המצופים, הוא ארגן סירה עם שמיכות למעלה שנסעה במהירות של המטוס בזמן הנחיתה, ונעמדה מתחת לכנף וככה הוא נחת והציל אותם, על זה הוא קיבל את צלב הקיסר מהמלך ג'ורג' השישי, אחד המבצעים ההרואיים ביותר. הנה תמונות של שלושתם, דף קופר, הלורד גורט וגנרל נוגה, הגנרל הצרפתי המפקד העליון של צפון אפריקה שכמעט ותפס אותם, ולהכניס אותם לבית סוהר, הוא דרך אגב זה שכלא והחזיר את כל נוסעי המסיליה לצרפת אל מותם או אל מחנות הריכוז. האישי הזה שייזכר לדיראון עולם.

Paul Cullen, A
1945.

האישי הבא גם הוא כהן, מייג'ור גנרל פאול קולן, הגיע למזרח התיכון עם הצבא האוסטרלי ולימים הגיע לדרגת מייג'ור גנרל בצבא האוסטרלי, אנחנו עוד נדבר עליו. הוא התגייס ב 1927, בשנת 1939 היה מ"פ חי"ר בחטיבה 16, בדיוויזיה ה-6, כפי שאמרתי לכם זאת הייתה הדיוויזיה הראשונה שהגיעה לארץ ישראל, הוא הגיע עם יחידתו לעשות את אימון ההקמה שלהם בג'וליס, והיה מפקד פלוגת מפקדה בגדוד השני של חטיבה 16, פלוגת מפקדה אגב זה לא מה שאצלנו פלוגת מפקדה, זוהי פלוגה שהיא גם אחראית על כל הכוחות

המסייעים, בד"כ זה המ"פ הבכיר ביותר, אחרי שאתה נהיה מ"פ רגיל אתה נהיה מ"פ מפקדה, למעשה זה כמעט מספר 2 בגדוד. הוא היה מ"פ מפקדה בגדוד השני והשתתף במבצע מצפן, כפי שסיפרתי לכם זה היה המבצע שהכריע את האיטלקים, מפקדו היה מפקד כוח המדבר המערבי, ותחת פיקודו של ווייבל הם הצליחו לאגף את האיטלקים, להביס אותם בצפון אפריקה, תפסו בשבי קרוב ל 100000 שבויים איטלקיים, עוד כ-1500 תותחים, וכבשו את כל קירנאיקה, הוא השתתף כאמור כמס' 2 בגדוד בעניין הזה. האגדה מספרת שהוא נכנס לבראדייה, בלוב, תחת צלילי המנגינה עם החמת חלילים שלהם, של הקוסם מארץ עוץ, מהסרט של ג'ודי גרלנד. וב 21-22 לינואר 1941 עם סיום מבצע מצפן, הוא השתתף בכיבוד טוברוק. הוא היה סמג"ד אח"כ, הם נשלחו ליוון, ביוון הם היו בנסיגה כללית לכיוון כרתים, אח"כ בכרתים הוא נלחם, וגם משם הוא נסוג, אחרי הטראומה הזו שהוא עבר ביוון כשחלק גדול מהכוחות שלהם נפלו בשבי ונהרגים, הם חזרו לארץ ישראל, להתארגנות מחדש, ושם הוא החליט לשנות את שמו מכהן לקולן, וזאת מחשש שאם יפלו בשבי לפחות לא יפלו עם שם יהודי מובהק, זה כל העניין לא היה שום דבר אחר מעבר לזה. הוא המשיך להילחם באינדונזיה כמפקד גדוד, הוא קיבל עוד מספר עיטורים. ב-1945 הוא היה הקולונל של הצבא האוסטרלי, ב-1955 היה מייג'ור גנרל, הוא קיבל את עיטור המסדר השירות המצויין כאמור על כל המערכה הזו שלו בלוב.

פופסקי פופסקי היה אגדה בפני עצמו הוא היה מפקד של יחידה למבצעים מיוחדים במדבר המערבי בשם, Popski's private army: זה היה שם היחידה ממספרים עליו כל מיני אגדות. בלגי שהיה לו מפעל במצריים, והכיר היטב את המדבר המערבי, עם פרוץ המלחמה הוא הקים יחידה שתוכל לפעול מעבר לקווי הגרמנים באמצעות הקשר שלו עם הבדואים של אזור קירנאיקה, הוא זה שהשפיע גם על הקמת ה-SAS שירות האוויר המיוחד- הקומנדו הבריטי שלחם באותו אזור, הוביל את היחידה להרבה מאוד מבצעים הוא בעצמו ביצע הרבה מאוד מבצעים, והייתה לו השפעה מאוד גדולה. במיוחד הוא הצליח לבצע הרבה מאוד משימות מודיעין בעומק השטח הגרמני- איטלקי, ולהעביר מידע שלא יסולא בפז, על ההיערכות שלהם ועל מה שהם עושים בשטח.

ברנרד לבנטל וקרל כהנא במסגרת

הקז"מ (SIG (special integration group) היחידה למבצעים מיוחדים הנועזת ביותר שפעלה במדבר המערבי, במלחמת העולם השנייה ובצפון אפריקה בכלל. כ היחידה הזו הייתה 35 איש ברוטו, קרל כהנא, ממיסדי הצנחנים בצה"ל, וברנרד לבנטל הם רק שניים מהאנשים, כל הרעיון היה כמו שאנחנו מדברים היום על המסתערבים, הם היו המתגרמנים. הקבוצה הזו בעצם הוקמה ע"י קצין בשם לודוויג בק, אשר הוא היה המייסד של העניין, רוב האנשים ביחידה הזו היו יהודים שאו באו מאזורים בצ'כיה שידעו גרמנית מהבית ברמה של שפת אם, או ששרתו בצבא הגרמני בזמנו או האוסטרי, כמו קארל כהנא, ושני שבויים גרמניים שהביאו אותם והם הודיעו שיהיו נאמנים אך לבסוף בגדו ביחידה, והם פעלו מעבר לקווי הגרמנים, כשהם לבושים כגרמנים, מדברים גרמנית ומתנהגים כאנשי קורפוס אפריקה, ביניהם יש דב כהן שמשון, ברנרד לבנטל, אריה שי ואחרים, וגם ישראל כרמי המוכר לנו. הדברים שהם עזו בין השאר, הקימו מחסומים בעורף הגרמני והיו מתשאלים את מי שמגיע למחסומים ומגיעים למידע יוצא מהכלל. בצעו פשיטות על שדות התעופה מרטובה ודארנה ב-42', על מנת להשמיד עד כמה שאפשר מטוסים גרמניים, ובסופו של דבר הקומנדו הגיעו לטוברוק, גם עשו סרט על כך, הם הצליחו להגיע לטוברוק אבל שם הייתה דליפה הגרמנים חיכו להם, המבצע נכשל אבל רובם הצליחו להימלט ולצאת מהעניין הזה, אם כי יחידות אחרות שהשתתפו במבצע לא שרדו את המבצע. אח"כ היחידה הזו בוטלה בגלל הבגידה של שני הגרמנים ובעצם התפרקות היחידה, אבל הוא המשיך אח"כ קארל כהנא המשיך במסגרת ה SPS באיי הים התיכון בהמשך המלחמה.

אני רוצה לעבור לנושא של אלג'יר, הנחיתה של בעלות הברית באלג'יר, אני רוצה שתשימו לב שהנחיתה באלג'יר ואני מדבר על ה-8 בנובמבר 1942, כללה נחיתות בשלושה חופים, שניים ממערב לאלג'יר ואחד ממזרח לאלג'יר, והיה מבצע מיוחד שנקרא אופריישן טרמינל, שמטרתו הייתה להשתלט על המתקנים של נמל אלג'יר כדי להשתמש בו לנחיתה בעלות הברית בצורה מאוד רצינית, אני מראה את זה כי אח"כ נדבר על החלק של היהודים בעניין.

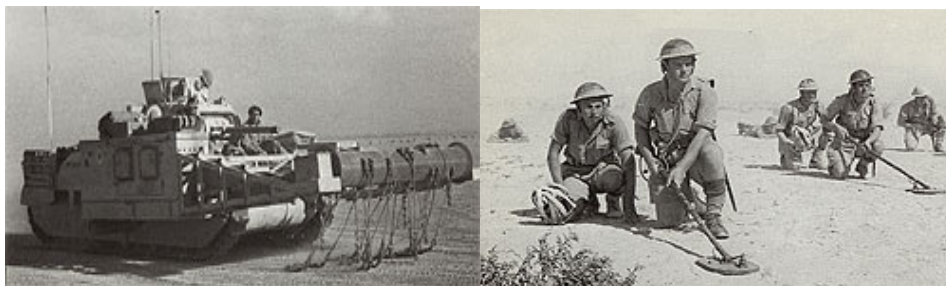

בריגדיר קיש, כיוון שהמערכה אולי החשובה ביותר והמעניינת ביותר

במדבר המערבי הייתה אותה מערכה של אל עלמיין, בעצם היא הייתה נקודת המפנה. אנחנו מדברים בין ה-23 באוקטובר לרביעי בנובמבר 1942. במערכת אל עלמיין אולי אחת מדמויות המפתח החשובות ביותר היה בריגדיר קיש, אני רוצה לומר כמה מילים עליו אף על פי שדיברו עליו כאן, לדבר עליו באופן קצת יותר מקצועי. הוא היה למעשה מתחילת השירות הצבאי שלו מ"פ הנדסה בקורפוס ההודי בצרפת ובארם נהריים במלחמת העולם הראשונה. הוא גדל התחנך והוכשר כמ"פ הנדסה וכל הוא פעל עד שבמהלך המלחמה הוא נפצע 3 פעמים, קיבל עיטורים, אבל לאחריו תקופת החלמה ארוכה, ואז הוא נשלח לאגף המודיעין של אגף המלחמה, היה שם ראש ענף המזרח הרחוק ואח"כ ראש ענף מחקר מודיעין רוסייה, הוא היה מאוד רציני בעניין הזה וגם היה אחראי על המזרח התיכון. כתוצאה מזה בשיחות ורסאי ובכל שיחות השלום לאחר מלחמת העולם הראשונה, הוא כמובן היה דמות מובילה בצד הבריטי שהשתתף בשיחות האלה. אבל ב-1922, היה ברור לו, הוא היה סא"ל, היה ברור לו שהוא צריך להמשיך ולהתקדם, והתנאי להתקדמות בצבא אז היה מעבר פו"מ- המכללה לפיקוד ומטה, אף עפ"י שהוא עבר את הבחינות, הוחלט שהוא לא הולך לפו"מ, הוא ראה שהוא לא הולך לפו"מ, הוא הבין שכתוצאה מזה הקידום שלו נעצר, אז הוא השתחרר מהצבא, עבר לקציני המילואים של הצבא, והתמנה בין ה-23 ל-31, במשך 8 שנים, הוא היה יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית והמחלקה המדינית של ההנהלה הציונית בארץ ישראל, למעשה זה התפקיד שאח"כ בן גוריון ביצע, אז צריך להבין את סדר הגודל ואת החשיבות של האיש הזה לתנועה הציונית בתקופה מאוד קשה. ב-1939 כמובן עם פרוץ המלחמה, חזר למדים ומונה להיות מפקד ההנדסה במחוז אלכסנדרייה. ב-1940 קצין הנדסה ראשי בינוי של כל המתקנים של בעלות הברית בקהיר, אבל ב-27 לפברואר 1941 הוא קיבל את המינוי שלו, שאותו הוא נשא עד מותו, זה בהתחלה קהנ"ר-קצין הנדסה ראשי של כוח המדבר במערב, בדיוק עם גמר מבצע מצפן שדיברנו עליו הוא קיבל את המינוי ומדצמבר 1941, כשכוח המדבר הפך להיות הארמיה השמינית, הוא היה למעשה קצין הנדסה ראשי של הארמיה השמינית, עד למותו בואדי אל קריב ב-1943, במערך ההגנה הגרמני האחרון על טוניסיה, כמו שאמרתי לכם, דקה לפני הכרעת המלחמה כולה בטוניסיה. עכשיו נגיד כמה מילים על המשמעות של קצין הנדסה ראשי של הארמיה השמינית, הדברים שהוא היה צריך להתעסק איתם, קודם כל מים, אנחנו מדברים על ארמיה שסדר הכוחות שלה, בעיקר במתקפה באל עלמיין ואח"כ 220000 איש, כל אלה כל הזמן מתקדמים ואנחנו מדברים על התקדמות של למעלה מ-2000 ק"מ מהדלתא של הנילוס ועד טוניס, צריך לתת מים

במקום ללא מים וללא תשתיות, למים הייתה חשיבות בלתי רגילה. דבר שני זה נושא ההסוואה, ההסוואה כהונאה. כיוון שכל מרחבי המדבר חשופים חייבים להסוות את הכוחות על מנת להונות את הגרמנים ופה המאמץ העיקרי. מי שמעניין אותו התחום הזה יצא ספר עכשיו בעברית של דיויד פיישר שנקרא קוסם במלחמה, הביאו קוסם בריטי למדבר המערבי תחת פיקודו של קיש, הוא זה שהיה אחראי על "העלמת" הארמיה השמינית. הנחת מוקשים ופריצת השד"מים ועל זה אני תיכף אעמוד ביתר פירוט, פריצת השד"מים הייתה תנאי להצלחת מערכת אל עלמיין. המצור על טוברוק ביוני- דצמבר '41, שאלה כמובן הביצורים שנבנו ע"י חיל ההנדסה והמכשולים, הייתה להם חשיבות בלתי רגילה, המבצע הזה החזיק מעמד חודשים רבים בזכות מכשולים וביצורים אלה, ומערכת אל עלמיין שכמו שאמרתי הייתה מובנית בפעילות של ההנדסה, למעשה זו הייתה פריצה מותנית שתיכף נדבר עליה. סה"כ במערכת אל עלמיין פרד קיש כקצין הנדסה ראשי של הארמיה, תחת פיקודו 52 פלוגות הנדסה ועוד 20 יחידות הנדסה, מבחינת סד"כ זה בערך פי 5 ממה שיש לצה"ל, מבחינת כמות כוח אדם זה בערך פי עשר. על מה אנחנו מדברים כאשר אנחנו מדברים על אל עלמיין, שימו לב ישנו שקע קטארה שהוא אזור בלתי עביר ברגל, ומכאן ועד אל עלמיין, האזור הזה כשישים קילומטר של מדבר שצריך להגן עליו, רומל אשר הגיע לאזור זה לאחר הניצחונות הגדולים שלו, הגיע לקצה גבול היכולת שלו מבחינת קווי התחזוקה, ואז הוא החליט שכיוון שלא יכול יותר להתקדם, הוא פשוט ממכשל וממקש את האזור הזה, באופן כזה שגן אם הבריטים יביאו לשם את כל הכוחות שהם יכולים, הם והאמריקאים, להבקיע פה לא יצליחו, ואז הם בנו מכשול שמאז ועד היום לא קם עוד מכשול כזה מבחינת סדר הגודל שלו, אנחנו מדברים על מה שנקרא "גני השטן", הרעיון המבצעי שהיה של אל עלמיין היה מבצע רגל קלה, רגל קלה תפקידו היה לפרוץ שני מסדרונות בתוך גני השטן, מסדרון צפוני ומסדרון דרומי, דרכו יעברו כוחות השריון במבצע נוסף שנקרא סופר צ'ארג' או מטען מוגבר, ויילחמו עם השריון הגרמני, אם לא מצליחים לפרוץ את שני המסדרונות הללו אין את מערכת אל עלמיין ואי אפשר לעשות אותה, הכול מותנה כיצד עוברים. כאן ניתן לראות את אופן ההסוואה תחת פיקודו של קיש, למשל כמות תחמושת שנראית כמשאית, או תחנת דלק דמה במדבר, או טנק שהוסווה כמשאית, ועוד דברים מהסוג הזה, בסדר גודל של עשרות אלפים של דמיים. ישנה כאן תמונה של גני השטן, מדובר בעומק מכושל וממוקש של חמישה עד שמונה ק"מ, כאשר כל שד"מ הוא כחצי ק"מ עומק, מוצבים אשר שולטים על השד"מים, כאשר יש שד"מים מקשרים בין שתי הרצועות, וישנם שד"מים באופן ספוראדי בניהם, בנוסף למוקשים רגילים, לקחו הגרמנים את כל מה שנשאר להם בצפון אפריקה, פצצות מטוסים וארטילריה והכול שמו מחובר למוקשים, זאת אומרת, מי שהיה עולה על מוקש היה מעלה איתו שדה מוקשים גדול מאוד, המערך הזה היה כמובן מגודר אבל מדובר בצד הפנימי ולא החיצוני בכדי שיוכלו לראות מאיפה הוא מתחיל. זו הייתה כמובן בעיה בלתי רגילה שבריגדיר קיש היה חייב להתגבר עליה, ניתן לראות במפה את גני השטן ורצועה אחת של המיקוש ומוצבים ששולטים על כל העניין, ואנס ברוג פיתח את השיטה- צוות פריצה שבנוי מקצין סייר שהוביל עם מצפן,

בלילה, אחריו רכב שנושא איתו את כל הציוד של החבלנים, החבלנים עם מגלי מוקשים מסמנים את זה וטנקי מורג מאחור,

ולרכב הזה יש חביות מלאות ששופכים על הקרקע ומסמנים, בלילה עם סימון לבן, ביום עם מזוט, כך פורצים את השד"מ בצורה מאוד מסודרת ושיטתית. ניתן לראות בתמונה איך נראה השד"מ לאחר הפריצה, מן אורות או נצנצים, ירוק בצד הפנוי, אדום בצד המסוכן, עם תאורה לכיוון אחד באמצע השטח וכך יש את המסדרון שהשריון יכול לעבור דרך גני השטן. זו השיטה וכך אימן את האנשים וחלש על כל העניין הזה, ואלמלא כך לא ניתן היה לקיים את מערכת אל עלמיין. אני רוצה לעבור על המבנה של הכוחות של בעלות הברית בתקופה של מערכת אל עלמיין ומבצע לפיד-מפקד חיל המשמר של בעלות הברית הגנרל איזנהאווור, מתחתיו קבוצת ארמיות ה-18 בפיקודו של הגנרל אלכסנדר שהיה המפקד פיקוד המזרח התיכון באל עלמיין והמפקד של מונטגומרי, מתחתיו הארמיה הראשונה של אנדרסון בצפון אפריקה, הארמיה השביעית של מונטגומרי, בנוסף היה הכוח האמריקאי בפיקודו של הגנרל קלארק באזור מרוקו הצרפתית, ופיקוד המזרח התיכון בפיקודו של הגנרל בלסון, בנוסף לזה כוחות ים וכוחות אוויר, כל המערכת הזו אנחנו מדברים על סדר גודל של חצי מיליון חיילים בערך, כאשר האמריקאים כבר מורידים לחוף 110000 חיילים.

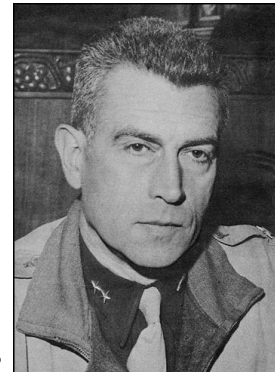

כאן אני רוצה לעבור לפרשה של **חוזת אבולקר**, או ז'וזה אבולקר היה מפקד הכוחות של המחותרת שתפסה את אלג'יר בשמיני בנובמבר בלילה, ליל הנחיתה. חוזת אבולקר היה סטודנט לרפואה, ערב מלחמת העולם השנייה ועם הקמת המשטר של וישי הוא היה מנהיג המחותרת למעשה הטוניסית, אלה שתמכו בצרפת החופשית בתוך העיר אלג'יר, בליל הנחיתה בראש של קרוב ל-400 איש במבצע מתוכנן מראש, בערך 315 מהם יהודים, הם משתלטים על כל המתקנים בעיר אלג'יר באמצעות שיתוף פעולה עם אחד ממפקדי המשטרה, על מתקני המשטרה, מכבי האש הרדיו, מתקני העירייה וכו', ואמורים עפ"י הסיכום עם בעלות הברית המודיעין האמריקאי, למעשה הם עבדו עם צרפת החופשית, היוו צריכים להחזיק את המתקנים עד שבע

בבוקר, עד שהכוחות הנוחתים יגיעו, הכוחות לא הגיעו, הם הגיעו רק אחרי 15 שעות, בינתיים מה שקרה זה שמבצע טרמינל שהיה אמור לתפוס את המתקנים של הנמל, לא תפסו את המתקנים של הנמל, מבצע טרמינל נכשל, צוללות החוף של צרפת של וישי פשוט ירו באוניות הבריטיות או האמריקאיות- בריטיות שנכנסו לנמל, ספגו עשרות הרוגים, ולא הצליחו להשתלט על מתקני הנמל, ופה אני מגיע לסיפור ולמה חוזה אבולקר כמעט ולא דיבר אחרי המלחמה, האיש הזה למעשה ברגע שבעלות הברית כבשו את אלג'יר נעצר בפקודת האדמירל דארלן, המושל של הצרפתים בצפון אפריקה, ונשלח למחנה מעצר בסהרה בדרום אלג'יר, למשך זמן די ארוך מנובמבר '42 עד מאי 1943, אחרי ההצלחה של ההשתלטות על אלג'יר הוא נשלח למעצר, במאי '43 הוא משוחרר מהמעצר והוא טס ללונדון, הוא נשלח פעמיים לצרפת, עובד עם המחתרת על מנת לארגן את שירותי הרפואה של המחתרת, ולאחר המלחמה מסיים את לימודי הרפואה, לימים ראש המחלקה הניו-כירורגית של בתי החולים בפריז, קיבל עיטורים רבים ושתק לא דיבר, למה לא דיבר- יש כמה אנשים מעורבים בעניין האדמירל דארלן, מפקד הצי הצרפתי ש"במקרה" בערב הפלישה היה בצפון אפריקה עם הצי של פטן ובעצם היה אחראי על כל מה שהיה שם. הגנרל שלן, מפקד הכוחות, האמריקאים הביאו איתם את הגנרל שירן, שהיה אמור גם כן לתת פקודות לכוחות בצפון אפריקה ועל כל זה ניצח דיפלומט אמריקאי בשם רוברט נורפילד, מה היה הרעיון, כיוון שהצרפתים שנאו את הבריטים שנאו את הבריטים שגם בגלל ההיסטוריה וגם בגלל ההתקפה שלהם על ספינות צרפתיות ב-1942 בדקר ובאלג'יר, שגרם להם הרבה מאוד אבידות, היה ברור שאם הבריטים באים לנחות הצרפתים יירו בהם אז האמריקאים אמרו שהם אלה שבאים ואז חשבו שבאמריקאים הצרפתים לא יירו, ולכן כל מבצע טרמינל היה בריטים שהתחפשו לאמריקאים, וכל הרעיון היה איך מנטרלים את 120000 החיילים הצרפתיים בצפון אפריקה. לעומת זאת, איך מי ייצג חוזה אבולקר, את צרפת החופשית, אנטי תזה לכל העניין כי צרפת החופשית זוהתה עם הבריטים, וצרפת החופשית הייתה הבוגדים של וישי, והיה ברור שאי אפשר שצרפת החופשית תהיה איזה שהוא משחק בעניין ולכן האמריקאים עשו כל מאמץ על מנת שדה גול בכלל לא יהיה חלק בעניין ולא יהיה מישהו שיש לו מה להגיד, וחוזה אבולקר שהיה איש של דה גול זוהה עם האנשים הלא מתאימים, ולכן כאשר אלג'יר נכבשה, ובהתחלה הגנרל דארלן הודיע כי הוא משתף פעולה עם הכובשים, הדבר הראשון שעשו זה לקחת את החברה של דה גול שזוהו עם צרפת החופשית ישר לבית הסוהר, ואבולקר בילה חצי שנה בבית סוהר עד שדה גול הצליח לפתור את הבעיה הדיפלומטית- פוליטית ולהפוך להיות באמת הנציג של צרפת ולהוציא את כל העצורים.

יזחק מירקין, גם הוא צרפתי שקיבל את מסדר השחרור, האיש הזה במלחמת העולם היה בארץ, הוא היה מנכ"ל משולב של חברת פיקא בארץ, נכסי הברון רוטשילד, איך שפרצה המלחמה הוא התגייס לצבא צרפת, הוא היה בהתחלה בסוריה, קמב"ץ של מחוז הפרת, כאשר צרפת נכנעה וכוחות וישי עלו לשלטון, הוא שוחרר, חזר לארץ, כאן התגייס לצבאות צרפת החופשית, הוא היה מ"מ בכיבוש טוברוק, בפברואר הוא עלה לדרגת סרן, והיה סמ"פ, ומאוקטובר 1942, היה קצין אג"מ של חטיבה מס' 2, 50 ק"מ מזרחה מטוברוק. במערכה על טוניסיה הוא תרם לשבירת הכוחות האיטלקיים כמעט האחרונים במערכה, ובסופו של דבר נהרג בצרפת בנובמבר '44 מכדור של צלף גרמני.

הגנרל מוריס רוז, אנו רואים אותו עם נציגים גרמנים של קורפוס אפריקה שבאים להיכנע בפניו, הוא הוביל בפועל לכניעה הסופית של קורפוס אפריקה בטוניסיה. הסיפור מתחיל בפברואר-מרץ 1943, הדיוויזיה האמריקאית הראשונה במעבר קסרין, למעשה/מוצאת מהקרב עקב אלפי הרוגים, שבויים ונעדרים, ע"י מהלך מבריק של רומל, הדבר הזה מזעזע את כל הפיקוד האמריקאי. הוא היה ראש הדיביזיה מס' 2 במרוקו, היו לאמריקאים שתי דיביזיות שריון שהגיעו לצפון אפריקה, דיביזיה מס' 1 ודיביזיה מס' 2, הוא כאחד מקציני השריון היחידים כמעט בצבא ארה"ב, חיל השריון האמריקאי הוקם ב-1940, הוא היה ראש מטה של הדיביזיה מס' 2, וכאשר דיביזיה מס' 1 חוסלה כמעט לחלוטין במערכת קסרין, הוא נשלח ביחד עם מפקדו להקים ועדת חקירה ולבדוק מה קרה, כאשר המשיכה הלחימה בטוניסיה למעשה לקחו את המטה של דיביזיה 2 ושמו אותה במקום דיביזיה 1, ואז הוא היה ראש המטה של דיביזיה 1 בהתקפה האחרונה על טוניס, ולקח בשבי את מה שנשאר מקורפוס אפריקה, אנחנו מדברים על עשרות אלפים שבויים שהוא היה אחראי על שבייתם, תוך כדי הלחימה הוא קיבל את כוכב הכסף, ולאחר

הלחימה בצפון אפריקה הוא מונה להיות מפקד צוות קרב והועבר לסיציליה, ולימים הגיע לדרגת מייג'ור ג'נרל, מפקד דיביזיית השריון השלישית במערב אירופה.

אדמירל אלסברג היה קצין

ההצלה הראשי של חיל הים, הצי האמריקאי, והוא היה זה שהצליח להוציא את כל הספינות הטבועות בנמל אלג'יר ולפתוח את הנמל להיות נמל אספקה עיקרי של כל הזירה .

האחרון שאני אדבר עליו זה **האדמירל כאהן** , הוא היה מס' 2

בצי של צרפת החופשית , לפני המלחמה הוא כבר עבד בנושאות מטוסים, הוא קצין הנדסה ימית. לאחר המלחמה הוא הפך להיות אדמירל ונשיא כל התעשיות הביטחוניות הצרפתיות והקהילה היהודית בצרפת, אדם מאוד ידוע בצרפת. אני מסיים פה את ההרצאה, יכולתי כמוכן להביא עוד הרבה דוגמאות ללוחמים בצבאות השונים, אבל הבאתי לפה רק כמה אנשים על מנת לדבר עליהם, שנקבל את המושג על מה אנחנו מדברים, וכמוכן התמקדתי על המעורבות שלהם בצפון אפריקה, כי כולם המשיכו גם אחרי המלחמה הלאה ואני חושב שזה נותן איפה אנחנו עומדים, רק על קצה המזלג, בראשית המחקר הזה. תודה רבה.

צביקה קן-תור :

תודה רבה בני. יש לי את הכבוד להזמין לבמה, חבר ושותף בדרכנו להקמת "מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה", מי שהיה "מפקד הבריגדה היהודית" מטעם מוסדות הישוב העברי בארץ ישראל, מי שלימים היה מפקד חטיבה 7 בקרבותיה הקשים כאן בלטרון במלחמת העצמאות, ולאחר כך, מפקד חזית ב' – היא לימים פיקוד המרכז, מפקד חיל הים ולאחר כך – מפקד חיל האוויר. האלוף שלמה שמיר – בבקשה.

שלמה שמיר:

אנחנו מדברים על היחידות היהודיות בצפון אפריקה מבלי לקשור את זה ליהדות צפון אפריקה מה זה צפון אפריקה- יכול להיות כמעט כל החלק הצפוני של יבשת צפון אפריקה, כולל ים סוף, מצריים ועד האוקיינוס האטלנטי, צפון אפריקה במושגים היותר מצומצמים זה אלכסנדררייה-טריפולי, 1500 ק"מ או קרוב לזה, וזה בעצם הקו שבו זזו הכוחות הלוח וחזור. וזאת בלי להתייחס לפלישה האמריקאית בריטית, ומבלי להתייחס לקרבות של חבש והסביבה. אני אקדיש מס' דקות לגיוס היחידות הבריטיות של היישוב, שבו נמצא גם את היחידות שמתייחסות לקטע הזה (צפון אפריקה).

לצבא הבריטי ממש, התגייסו כ-30 אלף איש, סדר הכוחות הוא ככה, אם הקבוצות הגדולות של הגיוס היו כ-4000-4300, בחיל התובלה, שמעתם ממני כמה חשוב היה חיל התובלה, כל מה שאפשר היה להוסיף לצבא הבריטי, לא הספיק, אלה היו מס' פלוגות.

הגוף השני הגדול היה חיל ההנדסה, גם סדר גודל של 4000 איש. אח"כ כמוכבן, חיל הרגלים, אני דוחה אותו לסוף, כ-5300 איש. אלה הקבוצות הגדולות.

אחריהן לפי הסדר נמצאות דווקא הבחורות, סה"כ היו 4000 בנות שהיו בצבא, 3000 היו ב DS, או 3100. 800 בנות שהיו בחיל האוויר הבריטי – WAFS, סה"כ 4000.

הגוף האחר, היו ה-PAIONEERS, החפרים, שהיו המגויסים הראשונים לקרב, היו חלק שהלכו ליוון וחלק לאיטליה, חלקם הלכו לשבי, האנשים המפורסמים: יצחק בן אהרון, יוסף אלמוג, היו דמויות מוכרות בארץ, חלק מהחפרים הגיע גם לצרפת ולאנגליה, קבוצה קטנה. לקחו חלק גם בנסיגה של דונקר.

חלק קטן מהם הגיע גם לטריפולי, שזה מתקשר לנושא שלנו.

היו קבוצות יותר קטנות, היו 800 איש בתותחנות, 1000-1200 איש בחימוש.

בצבא הבריטי היו גם יחידות מכניות שגם שם היו כ-800 איש.

בחיל האוויר הבריטי היו כ-1800 איש, חוץ מהנשים. ובצי 1100 איש. זו פחות או יותר החלוקה המספרים שאפשר לשים עליה את האצבע.

הפיזור היה רחב מאוד.

לא הייתה לנו יחידת סינגלס גדולה, היו יחידות מתרגמים ויחידות קומנדו ויחידה של LONG DESERT REPORT, הייתה רשימה ארוכה של יחידות יוצאות דופן בכל העניין הזה, בטח עשיתי עוול לכל מיני יחידות שלא הזכרתי אותן, אבל הסדר גודל הגדול היה מה שציינתי.

מס' דקות נוספות על המיקום של כל החבורה הזו, התחלתי בהודו הרחוקה, הייתה קבוצה קטנה, חוץ מהרופא הרוסי שם נגד מלריה- פרופסור מייר מראש פינה, היו לנו יחידות גם בטהרן, בפרס, הייתה שם יחידת LOC, גם יחידה שלא הזכרתי אותה, תפקידם בקרה על רכבות ועל כבישים ועל צמתות, היא גם כיוונה את התנועה, היו יחידות בעיראק, הייתה גם יחידת הנדסה גדולה בבצרה, שהייתה באזור המתקנים הגדול, יחידת סולל בונה, שאח"כ נפגוש אותה בטריפולי, היה לנו קשר נוסף עם עיראק, היו אוטובוסים עד לעיראק זה היה קו פעיל מאוד של הובלת צבאות, משם הנה ולהיפך, השתמשנו בקו הזה לא מעט לענייני העפלה וכן הלאה. בסוריה היו יחידות קרובות לגבול הטורקי, הייתה מחלקת הסוואה מאוד חשובה, שאח"כ עברה למדבר המערבי, שם בנו כל מיני טנקים, מכוניות הכול בטכניקה שהייתה אז במלחמת העולם, גם בסוריה ולבנון הייתה יחידת תותחנים, תותחים אנטי אוויריים ותותחים כבדים יותר, אח"כ היינו בלבנון, במארג' עיון ובצור, שם היו יחידות שלנו בצבא הבריטי.

בארץ עד לחלק האחרון היה גדוד של חיל הרגלים.

בגדול, רוב הצבא היה במצריים, או שנכנס או שיצא, אבל שם היה המרכז הגדול, זה היה גם מרכז הצבא הבריטי במזרח התיכון, והוא גם קיבל לשם את כל התכתובת של האימפריה הבריטית, לשם הגיעו גם כל אלה שהגיעו מאזור קווקז וכו',

במצריים עצמה היה גדוד חיל רגלים אחד שעבר את אזור תעלת סואץ, משם התרכזו ופעלו כל יחידות התובלה שלנו ויחידות ההנדסה

הבנות שרתו במחנות תל כביר וקססים זה בדרך מהתעלה לקהיר, מחנות ענקיים של אלפי אלפי אנשים, הבנות היו מרוכזות גם בקהיר העיר ובאלכסנדרייה.

היה גדוד אחד קבוע שישב בבנגאזי, זה כבר מקרב אותנו לקהל שיושב פה.

על הקו הזה בשלב זה, וזה גם מה שנוגע למגע עימה, עם לוב, היו בערך 4 פלוגות תובלה אקטיביות בתוך כל הכלל, שחלקן הגיעו גם לטריפולי ועד טריפולי, היו 3 פלוגות הנדסה, היה הגדוד של חיל רגלים, הייתה פלוגת מפעילי נמלים עד 1939 שהועברה לטריפולי ועבדה שם וקבוצת חפרים, אני מעריך שהיה סדר גודל של 5000 איש שעבדו על הקו הזה, טריפולי בואכה טריפולי וקצת מעבר לטריפולי, מתוך הקבוצה הזו של 5000 איש, יש לצפות שבחלקן נוגעת יהדות לוב.

אני אישית, הייתי רק בכנגאזי או למעשה באל עביאר, במחנה מרוחק קצת מבנגאזי, אגב לידיעתכם, היו שם שדות תעופה ענקיים, משם האמריקאים הפציצו באירופה.

אנחנו היינו סופרים אותם כמה יצאו וכמה היו חוזרים, לעיתים לא הרבה היו חוזרים מהקרבות האלה, זה המצב. זה נותן סדר גודל פחות או יותר של ההתגייסות הישראלית באזור הזה. השלב הבא, כמובן הוא השלב המכריע, הוא כשנגמרה פרשת צפון אפריקה, סיציליה, איטליה, עם הכניסה לאיטליה לקחו בחשבון עוד לפני הבריגאדה, יחידות התובלה וההנדסה, חלק מהם השתתפו ממש בנחיתה, בלחימה ממש. היא הרקע ההיסטורי הגדול אחרי אוקטובר 44, לפי הערכתי ההחלטה הכי חשובה, שצ'רצ'יל הכריז על הבריגאדה היהודית, בתחילת אוקטובר 44 הוא עסק בתמיכתו של נשיא ארה"ב, להכריז על הבריגאדה היהודית, כלומר לאסוף את שלושת הגדודים שישנם, להביא את התותחנים שלנו, להביא יחידת תובלה שלנו וכל מה שאפר היה עוד לאסוף מהצבא, כדי להקים את הבריגאדה.

הבריגאדה, זה לא גדוד חטיבה של היות, זה גדוד חטיבה לפי התקן, 5500 איש + 900 איש רזרבה להרוגים הראשונים, זה היה מה שנקרא תנאי לקבל את החטיבה ולהכניס אותה לקו. לא היה לנו מספיק כוח אדם לספק את הדרישה הזאת, והיינו צריכים להיעזר גם בכמה יחידות קטנות בריטיות כדי להשלים את הבריגאדה כולה.

ההחלטה של צ'רצ'יל להקמת הבריגאדה זו ההחלטה הכי חשובה בהיסטוריה המודרנית שלנו. אני מניח שצ'רצ'יל, היום אנחנו מכירים קצת מדינאות, אני מניח שצ'רצ'יל הבין שאם הוא מקים כוח כזה ומביא אותו אח"כ לחזית עם דגל משלו, מייצג את העם היהודי וכו', אני מתאר לי שהוא הניח שזה יוביל אם לא למדינה, לעצמאות, לריבונות, לאיזה שהוא מושג של עצמאות יהודית, אבל הוא לא העלה על דעתו, כי איש לא יכול להעלות על דעתו שבסוף המלחמה 5000 חיילי התובלה והנדסה שהיו בריגאדה, ו 5000 אנשי הבריגה, 10,000 חיילים כמו שצה"ל היום, יהיו באירופה כאשר פתאום באירופה הזאת יופיע שארית הפליטה, שאנחנו לא יודעים איפה הם, מפוזרים על פני כל אירופה, אני אומר את זה מבחינה היסטורית חשוב, כי כשליש מהחיילים שהגיעו לשם, אני

מתאר לעצמי שהיו להם משפחות באירופה, המגע הזה עם שארית הפליטה באירופה זה המפתח לכל מה שקרה בהיסטוריה אח"כ.

שארית הפליטה הזו לא שמעה על פלסטינה בזמן המלחמה, חוץ מתנועות הנוער שהיו ציוניות והאוריינטציה הייתה אולי אפשר להגיע לאמריקה, פתאום מוצאים צבא יהודי עם סמל, עם דגל ועם כל מיני אביזרים שאתה לא מעלה בחלומך שאתה יכול לפגוש, המגע הזה היה קריטי, שינה כיוון של כל החבורה הגדולה הזאת, המפוזרת באירופה, אבל זה לא היה להם מספיק, צריך היה במידה רבה להכין אותה גם לעלייה בכוח לישראל. כלומר אם אתם שומעים על הקרבות של אקסודוס ודומיהם, אני להערכתך הקרב על הים היה יותר חשוב מכל הקרבות כולם.

משנת 34 ועד 48 זה 14 שנה היה קרב על הים, בהתחלה הוא היה קרב שקט כיוון שצריך היה להתגנב על מנת להגיע ארצה, אבל אח"כ היה הקרב האמיתי של אוניות באוניות, שעלו בו 110 אלף עולים, זה 140 אוניות זה ככה בשקט לאט לאט, אבל כשאתה סוקר את כל המבחר האדיר הזה של ההעפלה, אני מניסיוני הרחב עם המשלחת האמריקאית, אני חושב שזה אולי היה המניע החשוב ביותר שלנו לשכנע הרבה מאוד מדינות בעולם פחות או יותר להצביע בעד החלוקה שנתנה לנו הזדמנות או בחירה להקמת מדינה יהודית.

אני רוצה להקדיש כמה דקות להסביר את אופייה של יחידה יהודית שלנו אז, יש הבדל גדול, אני כשהתגייסתי הייתי צריך לחתום על התחייבות, לשמור על ג'ורג' השישי, מלך אנגליה, לעמוד לפקודת כל הגנרלים והקצינים שלו, לשרת בכל מקום בולם, כל זמן שהוא צריך את שירותי, כאיש צבא אתה בא לשרת ריבון שהוא לא שלך, אנחנו בלענו את זה ולא עשינו עניין.

היום כשמסתכלים במבט לאחור, העניין הוא עניין מרכזי שאני כחייל מוכן לתת את נפשי, כאשר הריבון הוא אינו ריבון שלי, אותו ריבון, דרך אגב, באותה שנה מוציא את הספר הלבן, שמי שאינו מתמצא בזה, זה ביטול הצהרת בלפור, לא פחות ולא יותר.

לא הגירה, לא קרקע, לא מים, לא שום דבר. זה לא פשוט שאתה חייל באיטליה ופתאום אתה שומע שבקיבוץ שלך או בעיר שלך היה הצבא הבריטי ותפסו נשק והכניסו אותך לשבת השחורה לשבת הלבנה, לא חשוב לאן. חוץ מזה אתה נכנס לצבא של שפה זרה, זה אנגלית, נכון שלימדו אנגלית בישראל דאז, אבל זה לא היה בדיוק שכולם ידעו את שייקספיר בע"פ, זאת אומרת גם השפה, גם ההתנהגות כולה, כל התרבות. למה אני מעלה את זה, אני מעלה את זה כי עברנו את זה בלי בעיות, למה? כי כנראה שהדחף, להתנדב ולקחת איכשהו חלק במלחמה היה נורא חשוב, והתעללו בנו לא מעט עד לכדי רמות תסכול פנטסטיות, לא נתנו. הכיבוש היה היכן שהתובלה וההפירה, שם הלכנו אבל אנחנו היינו חיל רגלים, רצינו משהו לראות, עד לרגע האחרון. אני אומר את זה כי בנפשו של אותו מתנדב ישראלי דאז, היו מצוקות שאינן מקובלות היום בצבא שלנו, מצוקות שעברנו עליהן, אני חושב, די בקלות יחסית, חוץ ממקרים שהיינו על סף מרד ממש, כשכולם מוקפצים משמירה לשמירה, ביום ובלילה, רק לשמור.

אני מעלה את הנקודה הזו כיוון שהמושג "התנדבות" היא מילה לא כ"כ פשוטה, כשאתה משתמש בהתנדבות באופן אקטיבי, כאשר יש קשיים עצומים יש גם כוח עצום, המילה התנדבות, אני חושב

היא הסממן הכי חשוב שיכול להיות בהשרדות, להערכתי היא סוד החיים. אני אומר ההתנדבות היא הישרדות.

אנחנו קיבלנו בהתנדבות הזו לצבא הבריטי, איך אומרים היום בכלכלה, עליית מדד עצומה, זה מה שנתן לנו בסופו של דבר את המפגש באירופה או בלוב, בקנה מידה הרבה יותר קטן, ובשלבם הרבה יותר מוקדמים של העניין. מהבחינה הזו אני חושב שזו הייתה הצלחה עצומה, ואם יש לקח, אחד הלקחים החשובים ביותר מעברנו אז במלחמת העולם, זו הנקודה הזו, להתנדב, כי זו הדרך היחידה להישאר בחיים. אני רוצה לחיות והתנאי הוא שאנשים סביבי יישארו בחיים, אני מוכן לתת את נפשי כדי שהחברה שלי תשרוד, אני מתכוון לשרוד איתה, הנה מהלקחים החשובים ביותר.

אני אנסה להפסיק את רצף הדיבור ולחזור לעניין לוב, אני נמנעתי מלהכין את עצמי על (דקה 24:07) שהיה בלוב, אני קצת יותר יודע על מה שהיה בבנגאזי, הקבוצה הזו שהיינו מעורבים בה זה היה הגדוד השני, לטריפולי עצמה אנחנו לא הגענו, לטריפולי הגיעו מפעילי הנמלים, לשם הגיעו פלוגות התובלה וההנדסה, הם עברו על פנינו, גם באותה פלוגה שהסברתי לכם שהייתה בעיראק, פלוגת סולל בונה, היא גם כן הגיעה לטריפולי, אבל הפרשה הזאת של הקשר, בתי הספר, זה כנראה ידובר ע"י מי שקיבל על עצמו לדבר על החיילים, תודה רבה על ההקשבה

צביקה קן-תור:

תודה רבה לשלמה.

מושב שני: יהודי צפון אפריקה במהלך המלחמה

ויקטור חיון:

שלום לכולכם, אנחנו נכנסים למושב השני שכותרתו: "יהודי צפון אפריקה במהלך המלחמה". אני מבקש להזמין את מר מאיר כחלון, יו"ר הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב, לשאת את דבריו.

מאיר כחלון:

שלום לכולם, אני לא רוצה לומר נשיאות נכבדה, אני רוצה לומר מארחים, העמותה שאנו משתפים יחד פעולה שבראשה צבי, אני רק יכול להגיד דבר אחד, הסיפור הזה שאנחנו לא מעבירים לילדים את המידע, את מה שעברו יהודי טוניס, לוב, מרוקו, אלג'יר, בתקופת המלחמה, זה אשמה שלנו, אבל מצד שני אני יכול להאשים את משרד החינוך משנות ה-50 ועד היום. כשאומרים הילדים לא יודעים, אני שאלתי שאלה, המורים יודעים? לא. זאת אומרת, אם המורים לא יודעים איך הם יכולים להעביר לילדים. אז לכן אני מנצל את ההזדמנות שמר זעפרני כאן, איש משרד החינוך, מנהל את המחלקה, אנחנו ביחסים מצוינים, אנא העבירו את המסר, העבירו את החומר לשרה, לשר, לכל מי שאתם רוצים, שיכניסו לתכנית הלימודים, שיצאו המורים להשתלמויות בנושא יהודי המזרח התיכון וכל מה שעבר עליהם בתקופת המלחמה הגדולה. אם יודעים שיהודי לוב עד היום נלחמים שיכירו בנו שעברנו את השואה, עד היום. ואני נפגש עם כל מיני גורמים שאומרים מה אתם עולים על הטרמפ הזה, איזה שואה הייתה לכם בלוב, ואני מסתכל עליו ואומר, איך אתה לא מתבייש, אני יושב במרכז הארגונים לניצולי שואה כנציג יהודי לוב וטוניס, כל ישיבה היא חוויה בפני עצמה, סוף כל סוף יש הכרה ביהודי לוב, אבל מחפשים כל פעם איזה דבר שצריך להיות מיוחד לזה וזה מיוחד לזה, לדוגמא ילדים עשוקים- ילדים עשוקים היו בפולניה היו בגרמניה היו בצ'כיה והיו בלוב ובטוניס, ילדים נולדו בשנות ה-29, 23, 44, 35, 24, הם לא עשוקים אבל ילדים שבאו מארצות אירופה הם עשוקים, אז אני אומר או כולם או לא כלום, ואז יש ויכוח, ואני מקווה לנושא הזה יירתם פיתרון, הגרמנים מוכנים ללכת לקראת הנושא, הויכוחים אצלנו בבית לפעמים הם יותר קשים. אני שמח שכנסת ישראל קיבלה מספר החלטות, בכנסת האחרונה, יש עוד שתי השלמות ואני שמח שזאב בוים נמצא כאן, חברנו, השר לשעבר וחבר הכנסת, עשה הרבה ועוזר הרבה, אני מקווה שעכשיו סגן שר האוצר יצחק כהן, יחד עם משה כחלון, שר התקשורת,

יחד עם חברת הכנסת גילה גמליאל, שלושתם ועוד קבוצה של יהודים מזרחנים שנמצאים בכנסת, יצביעו לזה שיהודי לוב מגיע להם פיצויים כמו כל אחד אחר, כי קשה לנו להתמודד עם הבעיה, אז לסיום חברים, אמרתי לכם רק מילה אחת, לדעת חייבים, להעביר את המסר לילדים, חייבים, אנחנו בנינו בית ישן אמנם, אבל חדש היום, בית מורשת יהודי לוב באור יהודה, אני מזמין את כל מי שלא היה שם, לבוא ולבקר, תראו את הבית, תראו את בית המורשת היהודית, תראו את המכון ללימודים, תראו את המוזיאון, אתם תתרגשו, בעזרת מדינת ישראל, זה חשוב לכל הקהילה, אני אומר לכם, גם יהודי לוב וגם יהודים מארצות אחרות, לבוא לבית הזה ולהתרשם ולראות, אנחנו עושים למען שאנשים ידעו, שילדים ידעו, שבתי ספר ידעו, מה שיהודי לוב עשו והציוניות שהייתה, מילה אחת על החיילים הארצישראליים, כתוצאה מזה שחיילים ארצישראליים הגיעו ללוב, יהודי לוב עלו ארצה כולם דוברי עברית, שיתוף הפעולה בין החיילים הארצישראליים לבין הקהילה, זה היה משהו מיוחד, כי בארץ הזו יש מספר לא קטן של חיילים ארצישראליים שהתחתנו עם בנות לוב, והם חיים באושר, חלקם לצערי נפטרו. אני לא אאריך אני מאחל יום עיון יפה, ושיהיו עוד הרבה ימי עיון בנושאים אחרים כדי לגבש את הקהילה המזרחית, בזכויות המגיעות לה.

ויקטור חיון:

תודה למר כחלון, אני ארשה לעצמי להוסיף הערה לדבריו, תכנסו גם לאתר האינטרנט של הבית של יהודי לוב, וגם תיכנסו לאתר האינטרנט של העמותה למורשת יהדות טוניסיה amit4u, אני מייצג אותם כאן, אנחנו ממוקמים בנתניה, וגם שווה להיכנס לבקר במרכז ליהדות טוניסיה שקיים כבר כמה שנים טובות. אנחנו נעבור לנושא שלשמו אנחנו התכנסנו כאן, לא יצא לי לחקור את הנוכחות של הלוחמים היהודיים ואת היחסים שנרקמו בינם לבין האוכלוסייה המקומית בצפון אפריקה, אבל ברצוני לשתף אתכם בנגיעה שהייתה למשפחה, למשפחתי בנושא. הגרמנים פלשו לטוניסיה בתחילת מאי '43, לפני 66 שנים, חמישה חודשים מאוחר יותר באוקטובר '43 הוריי התחתנו בעיר נאבל שנמצאת 55 ק"מ דרומית לעיר הבירה טוניס. מאז ומתמיד סופר לי ע"י ההורים והדודים שנכח בחתונה שנערכה כשבוע ימים, חייל ארצישראלי בשם זכריה לוי, ששירת ב RAF חיל האוויר המלכותי של בריטניה. לאחר שהכירו אותו דודיי, הוא הוזמן כבן משפחה לאותו שבוע של חתונה, זה פן אחד. לפני כמה שנים במאי 1995, הכרתי פן נוסף, את פועלם של החיילים הארצישראליים במלחמת העולם השנייה, כשצורפתי לנסיעת ותיקי הבריגאדה היהודית בציון 50 שנה למלחמת העולם השנייה, לטקס אזכרה לחללי הבריגאדה שקבורים באיטליה, הפן

הזה של חיילים יהודים שלחמו נגד הנאצים בצפון אפריקה, הינו מרכיב ייחודי שטרם קיבל ביטוי הולם בחקר מלחמת העולם השנייה בצפון אפריקה מחד, ובחקר אותן קהילות יהודיות בזמן אותה מלחמה. החיילים היהודיים האלה גילו את יהודי צפון אפריקה ואלה גילו את האחרים בארץ ישראל. ב 14/05/1953, כשמלאו 5 שנים למדינת ישראל פורסמה בעיתון דבר כתבה שכותרתה: "יהדות טוניסיה בסערת אימים" שדנה בציונות וביהדות טוניסיה, אני אקריא לכם את תחילת המאמר: ארץ ישראל "גילתה" את הציונות בטוניסיה רק בשלהי המלחמה העולמית, חיילינו שנכנסו עם הצבא הבריטי המשחרר, הביאו לנו את הידיעות הראשונות, אך יהדות טוניסיה הגיעה לציונות זמן רב לפני כן". זה ביטוי לא יודע אם הוא אקראי אין ספק שהוא מהורהר לעומת המלחמה, לעומת זמננו, עבר זמן רב, אבל התחום הזה כפי שראינו לא התקדם. עדויות נוספות מתפרסמות באתרי האינטרנט של יהודי טוניסיה, ישנו אתר מפורם שנקרא: arisa.com, באתרים הללו מפורטים המפגשים בין הלוחמים לבין האוכלוסייה היהודית, רוח הלוחמים בבתי האחרים המקומיים, מצרכי מזון שהלוחמים היו נותנים למארחים שלהם ואף המריבות שהיו מתפתחות בין יהודי המקום כי לא היו מספיק לוחמים ומארחים מאוכזבים היו חוזרים הביתה ללא אורח מארץ ישראל, הנושא הזה קיבל הרבה מאוד ביטוי באתרים והיות ובזיכרונות שמפורסמים באתרי אינטרנט, יש תמיד נקודת מבט מאוד סובייקטיבית אנחנו מחויבים לאגד את הזיכרונות האלה, לחקור את הדברים ולוודא שמה שנאמר אכן מדויק, ישנם הרבה מאוד פרטים, אני לא אכנס לכל הפרטים עכשיו. זאת ללא ספק תקופה רווית אירועים שנצטרך עוד לחקור, אני מבקש להזמין את המרצה הראשון של המושב הזה, ד"ר חיים סעדון הוא מורי וידידי, והוא היה המנחה לעבודת הדוקטורט שלי ואני מנצל את ההזדמנות הזאת כדי להודות לו שוב על עצותיו המקצועיות וקפדנותו במחקר שהייתה אור לרגליי, ד"ר חיים סעדון הוא דיקן הסטודנטים באוניברסיטה הפתוחה ומנהל המרכז לתיעוד יהדות צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה במכון יד בן צבי, ד"ר חיים סעדון בבקשה.

ד"ר חיים סעדון:

צהריים טובים, צביקה מעמותת הלוחם היהודי אני רוצה להודות לך על השותפות שלך ועל נכונותך לארח אותנו כאן במקום הזה, הידידים שלי מהארגונים השונים, יעקב חג'ג', בני, ד"ר חיון

ואחרים על התגובה שלהם, על הרצון לעזור ולסייע בכנס הזה. הכנס הזה בראשיתו הוא יוזמה של דבורי בורגר ותמר פוקס, העוזרת שלי במרכז לתיעוד של יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה, שבקשר שלהן הבינו עד כמה הנושא חשוב ועד כמה צריך להעלות אותו, זה בשביל הרוח החיה שכל הזמן מסתרות מאחורי הקלעים של הכנס הזה ובהחלט מגיע להן, ליוסי העוזר השני שלנו בפרויקט ובהחלט מגיעה לו תודה על כל הארגון של הכנס הזה. אני רוצה להגיד שאני מאוד מתרגש מזה שחבר הכנסת בויס נמצא כאן באולם, ובא לכבד אותנו בנוכחותו, הוא היה זהה שלי בבית הספר התיכון ואני מרגיש שזו איזו שהיא סגירת מעגל, לאורך הדברים תראו איך אני רוצה לנסות ולשלב את הדברים לכאן. המטרה של הכנס מבחינתנו הייתה בראש ובראשונה לנסות להגביר את המודעות לנושא החשוב הזה של גם הלוחמים היהודים אבל גם היהודי המקומי בתקופת המלחמה, וגם המפגש המיוחד שהיה בניהם, תדעו שהמפגש הזה איננו מפגש כ"כ פשוט משום שתקופת מלחמת העולם השנייה היא בעצם תקופה של מפנה, היא תקופה של מפנה לעולם בכלל אני חושב, היא תקופה של מפנה לעולם היהודי, אבל היא גם תקופה של מפנה לקהילות היהודיות בצפון אפריקה, ואנחנו צריכים לנסות ולמצוא דרך לשזור את כל החשיבויות האלה של המלחמה, היינו שמחים אם היינו מצליחים להגביר את המודעות האקדמית לעסוק בנושא הזה, אם באמצעות הכנס הזה נצליח להגביר את המודעות בחברה ובאמצעותו של ידידינו משה זעפרני לנסות להכניס את החומר הזה גם לתוך מערכת החינוך, אנחנו יודעים שבאתר של המורים להיסטוריה במשרד החינוך ההודעה על הכנס, הייתה שם זה בהחלט דבר חשוב, אבל הייתה לנו מטרה נוספת, אני חושב שבמרכז התיעוד שהקמנו במכון בן צבי בירושלים לפני 3 שנים, שמנו לנו מטרה לנסות לאתר כל אחד שאפשר, לנסות לאתר כל חומר שאפשר ולהשיג את החומר הזה ולנסות ולשמר אותו משום שההרגשה שלנו היא שאם החומר הזה לא ייאסף בעשור השנים, בחמש- עשרה השנים הקרובות, הסיכוי שלנו שהחומר הזה יישמר הוא קלוש ביותר, וכבר מהשימוש הראשון שהיה ברדיו ובהודעות אחרות התחלנו לקבל עדויות מאוד מעניינות של יהודים גם מקומיים אבל גם לוחמים שלחמו בצפון אפריקה, והתברר שיש להם גם הרבה תמונות וגם הרבה חומר מעניין, אנחנו מאוד נשמח אם לאחר יום העיון הזה, בחוץ יש לנו את דפי העיון שהכנו מטעם המרכז שלנו במכון בן צבי, אם תואילו למלא אותם ואנחנו ניצור איתכם אח"כ את הקשר, הכוונה שלנו היא בסופו של דבר היא להעלות את כל החומר הזה לתוכנת מחשב שיושבת על אתר האינטרנט, ובאמצעות מילות מפתח להפוך את החומר הזה לחומר נגיש ככל האפשר, למערכת החינוך אבל גם לציבור היהודי. אני רוצה לפתוח את הנושא עצמו בתיאור הבא, במסגרת העבודה הבין מחקרית שעשיתי, נתקלתי בארכיון מאוד חשוב של אדם שהיה פעיל ציוני בטוניסיה ובתוך הארכיון שלו היה אוסף של חוברות, ביניהן אחת של וינסטון צ'רצ'יל, נאומי המלחמה, עוד חוברת אחת על צ'רצ'יל, חוברות שהוציא הצבא האמריקאי, ניתן לראות דוגמא שלהן, כל החוברות הללו הן מהשנים '43- '44, 'שנתון של שנת 1942, חוברת על האנטישמיות הגרמנית, חוברת על הגסטאפו, על העובדים שעבדו בעבודות כפייה תחת המשטר הנאצי ועוד כהנה וכהנה, יש כאן

למשל חוברת על הכנסייה והמלחמה, הצהרת האו"ם של 1945, ועוד חוברת אחת מאוד מעניינת על הודו והנושא של זכויות האדם ותיכף תראו שלדברים האלה יש בהחלט משמעות, וניסיתי לחשוב מה גורם לילד שאני חושב היה בערך בן 14 לאסוף כ"כ הרבה חוברות וכ"כ הרבה חומר שעוסקות בשנת 1944 – 1943 – 1942 ולאסוף את החומר, אני חושב שבסופו של דבר הוא אסף את החוברות כדי לשמש את הארכיון שלו. הנושא שלנו מורכב משני היבטים כפי שזה מופיע בתכנית של יום העיון, על היבט אחד דיברנו די הרבה ואני לא ארחיב מעבר לשורות בודדות, ההיבט של הלוחמים היהודיים, אני אפתח בכך ואומר שלוחמים יהודים זה לא דבר כ"כ טריוויאלי, זה לא דבר כ"כ ידוע שיהודים בגולה, היו גם לוחמים כפי שהדבר נראה לנו כ"כ ברור שמלחמת העולם השנייה פתאום יש לנו כ"כ הרבה לוחמים יהודים שנלחמים בצבאות, העובדה של תהליכי אמנציפציה של המאה ה-19 והמאה ה-20, הם בעצם שהביאו אותם לאותו מצב שהם מתקיימים בו עכשיו, שיהודים בעצם נלחמים אבל לא מעצם היותם יהודים, אלא הם נלחמים בעקבות היותם חלק מתוך מדינות שבהן הם חיו ופעלו, הפן הזה של הגיוס שלהם, הפן המיוחד הזה של הפעילות שבשמה הם מגיעים גם לצפון אפריקה יש בהחלט חשיבות, העניין היהודי היה תוצר לוואי של הפעילות שלהם. אובחנו כן 4 קבוצות שונות של לוחמים יהודיים, אני אומר אותם ברפרוף כדי לשמור על הסדר של הדברים שתכננתי להציג, הסיפור של הלוחמים היהודיים מארץ ישראל, מקרב הישוב, שמר שלמה שמיר הרחיב עליהם ודיבר ולכן לא אצטרך לעסוק בזה, הלוחמים היהודיים שהתגייסו במסגרת המדינות השונות שאותן הזכיר בני בהרצאה שלו וכמובן שלא ארחיב על מה שהוא כבר אמר, אבל כן יש פה עוד שני קבוצות שאני רוצה טיפה לחדד אותן, האחת זה הלוחמים היהודיים מבני צפון אפריקה שלחמו בצבאות השונים ואני מדבר בעיקר על הגיוס של יהודי אלג'יריה שהתגייסו באלפים רבים, בעשרות אלפים שהתגייסו לצבא הצרפתי ולחמו במלחמה באירופה, הם אמנם לא לחמו בצפון אפריקה, אבל הם לחמו באירופה, אני מדבר על יהודים מטוניסיה, כעשרה אחוז מיהודי טוניסיה היו אזרחים צרפתים, לחלקם הייתה אזרחות והם התגייסו לצבא הצרפתי, וכמובן מיעוט מיהודי מרוקו, בגלל שליהודי מרוקו לא הייתה אזרחות צרפתית כפי שהייתה ליהודי אלג'יריה. מרבית היהודים האלו שהתגייסו לצבא הצרפתי נושלו מהצבא הצרפתי החל מסוף 1940 - תחילת 1941 בעקבות חוקי וישי, וכולם חוזרים בעצם להיות בצפון אפריקה וזה בעצם לפחות לגבי אלג'יריה, זה בעצם הקאדר, אותם חיילים יהודים שמקיימים אחרי זה את המחתרת שהזכיר בני בהרצאה שלו בחלק הראשון של יום העיון, הנושא הזה כמעט ולא נחקר, יש חוקר אחד מצרפת שמנסה לעסוק ולמפות את הקבוצה הגדולה הזו אבל זה בהחלט מאוד מעניין. הקבוצה הרביעית שאני ארצה להזכיר כאן, אלה הם לוחמים יהודיים שפעלו באופן וולונטרי בצפון אפריקה, הסיפור של המחתרת הוא רק פן אחד, אבל אנחנו יודעים היום לפחות על קיומם של עוד מחתרת אחת לפחות ועוד פעילות אחת שהמידע עליה לדעתי הוא מעט מידי, אבל אני אזכיר אותן, בטוניסיה פעלה רשת ריגול מאוד ידועה בשם "רשת מונייה", אני אומר רשת ידועה אבל מעבר לעובדה שאנחנו יודעים מי עמד בראשה ושהיא התחילה לשתף פעולה עם כוחות

הברית, אין לנו עדיין מספיק מחקר ולדעתי אנחנו נצטרך לפתוח את הארכיונים ואני מתכוון לצרפתיים כדי לאתר עליה יותר מחקר. יש עוד סיפור אחד מאוד מעניין של יהודי שהיה פעיל בבית"ר היה מפקד בית"ר, אדם בשם אלפרד רוסי שהיה פעיל במודיעין הבריטי, הייתה לו אזרחות בריטית ואנחנו יודעים עליו שב-42' הוא נשלח ע"י הבריטים למלטה, אשתו שהיה לנו הזכות לראיין אותה, זוכרת ממש שהוא יצא לפעולה הזאת, הוא השאיר מכתב בידי הבנות שלו, היו לו שתי בנות, והוא אמר שם תראו אני יוצא למשימה שאני לא יודע אם אני אשוב ממנה ואם אני לא אשוב תפתחו את המכתב והוא יצא למשימה, הוא נהרג במלטה ב-1943, על אלפרד רוסי יש הרבה חומר, על הפעילות עצמה, כיצד זה מתקשר עם המודיעין הבריטי- על זה אין לנו מספיק חומר וזה בהחלט חבל, ואני מקווה שבעקבות יום העיון נצליח לחשוף גם את הפעילות הזו. הפער השני של הנושא הוא כמובן הפער של היהודים המקומיים, וכאן הכותרת של יום העיון, הכותרת של ההרצאה עשויים לעשות איזה שהוא עוול וליצור איזו שהיא תחושה שאולי אנחנו מדברים עכשיו על תהליכים דומים או תהליכים קרובים, אולי אפילו תהליכים ממש זהים שעברו בין הארצות השונות, ואני רוצה להראות את חיבורה של כל ארץ וארץ, כל קהילה יהודית נפגשה עם הנושא הזה עם המלחמה ועם הלוחמים היהודים בצורה שונה לחלוטין, באופן טבעי אני לא ארחיב פה על לוב כיוון ששני ידידי האחרים ירחיבו על כך יותר, אבל אני כן רוצה לעשות איזו שהיא סקירה ולגעת רק בנקודות היסוד של ההבדלים הבולטים בין הארצות השונות, אני אתחיל ממרוקו שהיא הארץ הגדולה ביותר, היהודים בני מרוקו כמעט ולא נפגעו מפעילות מלחמתית ממש על אדמתם, גם מספר היהודים שהתגייסו מקרב יהודי מרוקו לצבא הצרפתי וללגיון הזרים הצרפתי היה באופן יחסי קטן, קטן לגודלה של האוכלוסייה היהודית לא בגלל שיהודים לא רצו להתגייס לצבא הצרפתי אלא בגלל שהצרפתים מנעו מהם ב-1939 מלהתגייס לצבא הצרפתי, המפגש שלהם הוא בעיקר עם החיילים האמריקאיים ורק עם החיילים האמריקאיים שנחתו ב"מבצע לפיד" בנובמבר 1942, והמפגש הזה הוא מפגש מאוד אופטימי, זה מפגש שמבחינה כלכלית הרים את היהודים במרוקו בצורה מאוד משמעותית הנוכחות של החיילים האמריקאיים, בעיקר מדובר על קזבלנקה פתח הרבה מאוד אפשרויות עבודה ליהודים ממרוקו ואחת מהתופעות היותר מרתקות שקרו במרוקו זה עובדה שחיילים יהודיים ששירתו בצבא האמריקאי במרוקו התחתנו עם בנות יהודיות, אגב גם לא יהודים התחתנו, ובמיסיסיפי בצפון קרוליינה יש מושבה מאוד גדולה של יהודיות מרוקאיות שהתחתנו עם חיילים יהודים אמריקאיים, כך שהמפגש הזה בסך הכול מבחינתה של יהדות מרוקו הוא מפגש טוב, הוא לא מפגש של עוצמה ושל הרס ושל מלחמה אלא מפגש שיש בו הרבה מאוד אווירה אופטימית, יש עוד פן אחד מאוד מעניין שלא דיברנו עליו ואני לא יודע כמה נצליח להרחיב עליו בכנס הזה, זה העובדה שמרוקו גם אלג'יר ובעיקר מרוקו הייתה ארץ מעבר לפליטים של יהודים שברחו מאירופה בדרכם לארה"ב ומדובר על אלפי פליטים יהודים מכל מרכז אירופה מגרמניה, בלגיה, שוויץ, צרפת והלאה שהתכנסו בצפון אפריקה, חלקם הגדול הושם במחנות הסגר של וישי ומי שטיפל בהם היה הקהילה היהודית ובראשם, מי שעמד בראש הטיפול

בהם הייתה עורכת דין יהודיה מרתקת בצורה בלתי רגילה בשם אלן קוזס-עטר, השנים של 1943-44 הם בעצם יהיו השנים שבהם אונר"א תתחיל את הפעילות שלה בצפון אפריקה, ובאמת בארכיון של אונר"א בארה"ב יש לנו הרבה מאוד חומר על המחנות, על ההתארגנות של המחנות על הפליטים היהודיים, זה חלק מאותו שינוי גדול שיהיה בעקבות המלחמה, בעקבות הנוכחות האמריקאית בצפון אפריקה. יהודי אלג'יריה חוו את המלחמה בצורה שונה, גם מבחינתם קרבות ממש על אדמות אלג'יריה היו באופן יחסי מעט בטח יחסית לטוניסיה ויחסית ללוב שעליה שמענו לא מעט הבוקר, לעומת זה גיוס של יהודים מאלג'יר לצבא הצרפתי היה משמעותי ביותר הגיוס הזה והאכזבה כמו שהזכרתי קודם גרמו לכך שהם יקימו לעצמם מחתרת, שנקראה אחרי זה "המחתרת היהודית", היה להם מפגש בעיקר עם הצבא האמריקאי, קצת עם הצבא הבריטי, אבל לפחות מהעדויות של בני התקופה לא נתקלנו בכך שהמפגש הזה שינה משהו מאוד משמעותי, הדבר המרכזי שמדגישים יהודי אלג'יריה בתקופה הזאת או מקווים שכתוצאה מהנוכחות האמריקאית, הדבר המרכזי שרצו להשיג זה להחזיר לעצמם את הזכויות הפוליטיות שנלקחו מהם כתוצאה מחוקי וישי. יהדות טוניסיה נפגעה קשה מהמלחמה, טוניסיה הייתה נתונה ממש לקרבות של בנות הברית מול הכוחות הגרמניים והאיטלקים, החלק המלחמתי גרם לפגיעה מאוד קשה בתשתיות בטוניסיה, להרס של בתים, השריקות של המטוסים וההפגזות של הערים בטוניסיה מפעם לפעם הקרבות הקשים באזור של קסרין בצפון המדינה, מהבחינה הזו טוניסיה סובלת או יהדות טוניסיה שאותנו מעניינת יותר סובלת קשה במהלך המלחמה. יהדות טוניסיה סובלת גם מעובדה אחרת וזאת העובדה שטוניסיה הייתה בעצם הארץ הראשונה שנכבשה ע"י צבא כובש נוסף, אני מדבר כמובן על הצבא הגרמני ששולט בטוניסיה מנובמבר 42 עד מאי 43, ופוגע קשה מאוד בקהילה היהודית בגיוס של עבודות כפייה ובכספים שמתבטאים בהחרמת רכוש וכד'. המפגש פה עם האמריקאים ועם פנטון ורוגלד ברנדין, המפגש עם הבריטים ועם מונטגומרי ומצעד הניצחון שהם עשו ב-07 במאי 1943, אבל גם המפגש עם חיילים גרמניים וחיילים איטלקיים, נראה לי שיצר איזה קוסמו-פוליטיות של מפגשים חדשים שמאוד התאימו לאופי של יהדות טוניסיה שכבר ממילא היו לה מפגשים קוסמו-פוליטיים גם עם איטלקים גם עם צרפתים וגם עם אחרים, לדעתי כול זה הוליד לביטוי של הדברים שלאחר המלחמה. גם קהילת לוב נפגעה מאוד קשה מהמלחמה שם המפגש הוא בעיקר עם החיילים הארץ-ישראליים, חיילים אוסטרליים וחיילים מניו זילנד, אבל החיילים הארץ-ישראליים כמעט לא הגיעו לטוניסיה, לא הגיעו לאלג'יריה ובוודאי שלא למרוקו. כאשר אנחנו מדברים על קהילות שנפגעו לא בצורה סימטרית במהלך המלחמה, כל אחת נפגעה בצורה אחרת וחויית המפגש שיש לכל קהילה עם הנושא הזה של חיילים יהודיים כמובן מושפעת מאותם גורמים שציינתי עכשיו, המחקר כפי שהזכיר ידידי ויקטור על הנושא הזה נמצא באמת רק בחיתולין, אבל אני בהחלט רוצה לתת איזה שהם קווי יסוד, ראשי פרקים איך אנחנו צריכים לגשת אל הנושא עצמו, ובכך מנקודת ראותם של החיילים, הקהילות היהודיות לא עומדות על סדר היום, מה שעומד על סדר היום והי הלחימה וההצלחה בלחימה

אנחנו לא יודעים איזה רקע אם בכלל היה לקהילות היהודיות, הייתי אומר שכמו שליישוב לא היה רקע גם לחיילים האלה לא היה שום רקע על הקהילות היהודיות, המפגש שלהם עם הקהילות האלה היה מפגש מיטיב או מי שרצה להתעניין וחיפש את אותם קהילות יהודיות גם מצא אותן וממילא אם יכול היה לעזור גם עזר להן, אבל המפגש הזה הוא לא מפגש רצוף, הוא לא מפגש של חיילים שמגיעים לתקופה ארוכה יושבים במטרה לעזוב, המקרה של לוב הוא מקרה קצת יוצא דופן בגלל המיקום המיוחד שלה בצפון אפריקה ובגלל החיילים מארץ ישראל, אבל אלה חיילים שבאים, רואים, עוברים ובאמת ההתרשמות הייתה שהם מגלים איזה שהיא יהדות שהייתי מכנה אותה כרגע רק לשם הדיון, יהדות אותנטית, הניסיונות שלהם לסייע ולתפל בקהילה היהודית, שוב אמרתי המקרה של לוב הוא מקרה יוצא דופן שתיכף תשמעו עליו אבל בכל הקהילות האחרות הוא כמעט ולא בא לידי ביטוי. מה בעצם חשיבותו של המפגש הזה, המפגש הזה לדעתי יותר בפעם הראשונה בצומת דרכים מאוד מיוחדת של צפון אפריקה יוצר מפגש אינטימי עם קהילות אחרות בעולם היהודי, אם יהודי צפון אפריקה הכירו בעצם את האיטלקים בלוב ואת הצרפתים בצפון אפריקה הצרפתית הרי שעכשיו הם פתאום מגלים גם ארצות אחרות וגם קהילות יהודיות אחרות ומגלים שהם יכולים לקבל עזרה בצורה אחרת, בצורה שונה ממה שהיה, העזרה היא בעיקר עזרה מוראלית היא לא עזרה בתחום הכלכלי, היא לא עזרה בתחום של התשתיות, אבל היא בהחלט עזרה בתחום המוראלי. עכשיו אם תיקחו את הסיפור של יהדות טוניסיה או יהדות אלג'יריה, המפגש הזה עם החיילים בא בדיוק באותה נקודת זמן שבה האכזבה שלהם מצרפת הקולוניאלית נמצאת בשיאה, והשאלה היא מה התחליף שאתה מוצא לאכזבה הגדולה הזאת, אלבר ממי ב"נציב המלח" מתאר בצורה מאוד יפה את תהליך האכזבה שיש לו מצרפת. מלחמת העולם השנייה יצרה איזה שהן תהליכים מאוד מעניינים שבתוכם אני רוצה לשלב את המשך הסיפור שלי, תהליכים של דה-קולוניזציה מצד אחד, שבהם צריך לחשוב איך אנחנו מפנים, איך המדינות הקולוניאליות מפנות את הארצות שלהן על יד הלאומיות הערבית והדרישה לעצמאות של המדינות האלה, אובדן ההגמוניה של צרפת ואכזבה מצרפת כמדינה נותנת חסות ולתוך הדברים האלה נכנסת כרגע הנוכחות האמריקאית במלוא העוצמה שלה שמביאה איתה תקווה חדשה, הבחור שהזכרתי לכם שאסף את החוברות שהצגתי קודם, הוא היה בן 14 כשהגיעו הגרמנים לטוניסיה, ואת התקופה הזו את תקופת המלחמה, את המפגש שלו עם הגרמנים, הוא זוכר אולי בצורה הטובה ביותר, הוא לא רק אוסף את החוברות שהצגתי בפניכם, הוא גם אוסף תמונות של חיילים, יש לנו תמונות עם השמות של החיילים, הוא מתכתב איתם לאחר המלחמה ומנסה לשמור עימם על קשר, המלחמה מבחינתו מהווה את הקרש שבגללה הוא מצטרף לפעילות הציונית בעיר המגורים שלו, עולה ב-48 באופן בלתי לגלי לישראל, נלחם במלחמת השחרור ואחרי זה יוצא גם להתיישבות, כלומר המלחמה מבחינה זו הופכת להיות אותו מנוף שמביא צעירים יהודיים לאיזה חיפוש של פיתרון אחר, הפיתרון שהכירו הוא כבר לא הפיתרון שהקהילות היהודיות יכולות לחיות איתו,

הנוכחות האמריקאית מצד אחד והתהליכים בצפון אפריקה מצד אחר גורמים לכך שיהודי צפון אפריקה יחפשו אליהם פיתרון אחר, הבחור הצעיר הזה הוא אבא שלי- תודה. ויקטור חיון: תודה לד"ר חיים סעדון, אני עכשיו מבקש להזמין את מר יעקב חג'ג'- לילוף, הוא מנהל המכון ללימודים ולמחקר יהדות לוב במסגרת הארגון העולמי של יהודי לוב, יעקב פרסם לא מעט דברים, אני מכיר אותו מעט אבל אני מכיר אותו בכך שהשתתף ברוב הכנסים על יהדות צפון אפריקה מכל הפנים שאתם יכולים לחשוב עליהם הצטלבתי איתו, לצערי אני לא יכול לפרט יותר אבל אני מעריך שהאיש הזה טורח, והטרחה מתבטאת בפרסומים רבים וזה מאוד חשוב. בבקשה.

יעקב חג'ג'- לילוף:

שלום לכולם. אני דבר ראשון מברך על היוזמה של הכנס הזה שהוא באמת בעל חשיבות רבה, אני רק בפעם הבאה אבקש להיות קצת בהתחלה, למה על רוב הדברים שרציתי לדבר כבר דיברו. אבל בכל זאת אני מכיר דבר מאוד חשוב בעל חשיבות רבה וגדולה, זה מה עשה המפגש בין החיילים הארץ- ישראליים ליהודי לוב לשני הצדדים, אני אנסה לצטט כמה קטעים שכתבו יהודים כמה היה חשוב להם אותו המפגש המכתב הראשון- קטעים, דילוגים, של משה מוסינזון שהוא חייל ארץ ישראלי שהיה בלוב והא מספר על המפגשים שלו גם עם יהודי קרנאיקה וגם עם יהודי טריפוליטניה אני אתחיל דווקא עם הקטע שהוא נפגש עם יהודי טריפוליטניה: "... הרחובות שעברנו בהם המולת ששון ושמחה, השלום וקריאות השמחה שפעו עלינו כגשם, היינו כחולמים מפעימת הלב הרומם, הוספתי ושאלתי בערבית: היכן בית הכנסת היהודי? ואם אני יכול להתפלל שם? כאן תעני בשמחה ושאלני: יהודי? ואז תלה עיניו גם בכתיב וראה פלסטין וקרא לי- שלום עליכם חם ומאז כבר לא עזבני לנפשי נלוויתי אליו והוא פתח וסיפר בעברית שוטפת על יהודי העיר, באתי בצל קורת ביתו, כל המשפחה מחוץ לעיר מדברת עברית רהוטה, ישבתי בביתם שעה קצרה וחשתי איך שמכל צעד נושבת עליי אהבה, נדהמתי מידיעת העברית, התברר לי שרוב יהודי טריפולי יודע את השפה, סיפרתי להם על הארץ, אילו ראית כיצד הם האזינו, הלכתי חזרה למחנה המכוניות כשבלב מתרונן משהו מופלא וקדוש, הבוקר יצאנו קבוצת בחורים והלכנו לרובע היהודי ברחובות היהודים נשאו פשוט על כפיים, איזו שמחה, ככל שעברנו בכל פינה מתברכות עלינו ברכות שלום ואהבה, איזה טיפוס יהודי נפלא, היו אלה שעות מיוחדות במינן, שוטטנו ברחובות הפנים קורנים מאושר שבהתרגשות, חייל אחד א"מ שמו, בחור רוסי שעובד בחברת

החשמל ניגש אליי ואמר: שמע אני פשוט רוצה לבכות עכשיו ממה שיש בליבי, כמה הבינותי לו. בבית הכנסת פגשנו נשים זקנות כשראונו הניפו ברכות על ראשינו ושמענו מלמולי ברכה, הילדים כמה יפים הם כאן נלחצו אלינו באהבה, פשוט אהבה יהודית חמה עד לשיכרון, ועליזה הקטנה שרה לנו את שיר הנמל ואת התקווה, האם פניה קרנו מאושר ומלמלה בערבית: היו לי הרבה שמחות בחיים, אבל שמחה כמו הערב- לא ידעתי. בתום הסעודה התכנסנו ושרנו את שירי הארץ משכבר הימים, כי רבים מהם מוכרים להם. נפרדנו מהם כי ייפרד ממשפחה. בחבל זה פגשנו לראשונה את גולת טריפוליטניה, ואומר לך אחא הפתעה יקרה, לא שיערתי כי כך אפגוש כאן אחים ומיד עם הפגישה, הציפתנו אחוות אחים והציתה זיקי קדושה בלב, ואני מהלך הייתי נבוך ונרגש מכל זה ושואל את עצמי מניין להם יהודי טריפולי על אחווה יהודית? מניין השמחה והרגשת האושר לפגישה עם אחים? מיהו הצדיק אשר זרע כאן זאת? מי חניך גולה זו באהבה לעברית ובצימאון לארץ?... " אנחנו ראינו פה את ההתרגשות הזאת של החיילים הארצישראליים, אני רוצה לציין שהמפגש הזה עם החיילים הארצישראליים, הוא היה בעצם המפגש הראשון שהיה עם הקבוצה היהודית, כלומר היו ויכוחים רבים ביישוב פה בארץ, האם בכלל להתגייס לצבא הבריטי, צריך לזכור, הספר הלבן, מניעת העלייה היהודית לארץ ישראל, ואז אחרי כול הויכוח הזה בסופו של דבר כן מחליטים להתגייס לצבא הבריטי כאילו אין את הספר הלבן והפוך להילחם עם הבריטים כאילו לא הייתה מלחמה עם הנאצים. והמפגש הזה ברגע שקורה והמכתבים האלה ששולחים אותם חיילים ארצישראליים לארץ, הם אחת הסיבות העיקריות ביותר, אם היינו בהתחלה בתקופה הזאת אני מדבר על המפגש הראשון שהיה בדצמבר 1940 עד אפריל 1941, והיו ממש כמה אלפים בודדים של חיילים ארצישראליים, המכתבים האלה גורמים לזה שרבים מהצעירים מתגייסים ומתנדבים לצבא הבריטי כי הם ראו באולי מהמטרות החשובות ביותר, זה להציל היהודים ממוראות המלחמה ממלחמות המשטרים הפאשיסטיים והנאצים, והנה קורה להם שהמפגש הראשון הוא עם יהודי לוב. הדבר הזה הוא מאוד חשוב ונותן תנופה רבה לאותה התנדבות. החיילים הארצישראליים, ברגע שהם מגיעים לשם, הם באמת נרתמים לעזור ולסייע לאחים שהיו תחת שלטון פאשיסטי, גם אח"כ יותר מאוחר הקורפוס הגרמני- אפריקאי, והדבר הזה מביא באמת לתנופה של סיוע ועזרה בתחומים רבים, אני תיכף אעמוד עליהם, אני רק רוצה לציין אחד הנושאים החשובים ביותר זה הנושא בסיוע של ההעפלה לארץ ישראל, להבריח צעירים מלוב לארץ ישראל, וכבר בפגישה הראשונה בדצמבר 1940 עד אפריל 1941, כבר אנחנו שומעים על 200 בחורים צעירים שמוברחים ע"י החיילים הארצישראליים, אותן פלוגות תובלה שהייתה להם אפשרות והביאו בתוך המשאיות שלהם כשחזרו לכיוון מצריים וחלק אח"כ לארץ ישראל את אותם בחורים צעירים, שבאמת היו חוזרים תודעה ציונית, שלמדו עברית וידעו ורצו לעלות לארץ ישראל, אני רק אביא עוד ציטוט של מכתב שהוא מספר על הדבר הזה: "... עוד יסופר פעם בגלות לוב זו על בחורים עבריים מארץ ישראל, עוד יסופר על בחור עברי שנסע במכונית שלו חזרה ובעקבותיו השואה והוא העמיס באותה שעה על המכונה שלו שבעים יהודים בסייעם להצלה,

עוד יסופר פעם על בחורים שלנו כהנה וכהנה, זה יצק בכ התרגשות, הרגשת כוח ואמונה במה שאתה עושה. רבות ראו עיניי, הרבה גילויים אנושיים מאירים בתוך תופת אפילה זו. " אחד הדברים החשובים ביותר שהם ראו בפעילות שלהם בלוב, מלבד החינוך שאני תיכף אעמוד עליו כמה דקות, זה להציל יהודים ממוראות המלחמה, במיוחד אלה שהיו בסיכון, אתם יודעים שקרינאיקה נכבשה פעמיים ע"י הבריטים ופעמיים נאלצו לסגת ורק בפעם השלישית אחרי המערכה באל- עלמיין, הם בעצם משחררים את לוב, כאשר הצבאות הבריטיים מגיעים ב-23 בינואר 1943 לטריפולי ובזה בעצם מסתיימת המלחמה בלוב ונמשכת בתנועת מלקחיים – מבצע לפיד מצד אחד והמשך הלחימה באל עלמיין, עד השביעי במאי 1943, כאשר מגרשים את שארית הצבא הגרמני והאיטלקי לכיוון סיציליה, לכיוון איטליה. הראיתי עכשיו מה הייתה החשיבות של החיילים הארצישראליים, רציתי להראות עוד טיפה מה הייתה החשיבות לאותם היהודים כאשר הם באו וראו את אותם חיילים ארצישראליים עם אותו התג פלסטיין או ארץ ישראל עם המגן דוד על המשאיות שלהם, כפי שמופיע בתערוכה את מגני הדוד על המשאיות מצוירים, הדבר הזה גרם להם לרוממות רוח, לגאווה, לא רק זה, גם הפעילות הציונית שהייתה בלוב, היא הייתה במידה מסוימת קצת אוטופית, רוצים לעלות לארץ ישראל, נעלה לארץ ישראל, פתאום הם רואים חיילים, לוחמים ארץ ישראלים, כל הנושא הזה של העלייה לארץ להגיע לארץ ישראל, הוא התחיל לקבל משמעות יותר מעשית, זה כבר לא אוטופי, זה דבר שאפשר שניתן לעשות אותו, ובאמת מתחילים להתגבש על הנושא של ההעפלה הבלתי לגלית והיא מתעצמת, הייתה שם גם, חוץ מאשר החיילים שהבריחו ואח"כ יותר מאוחר גם היו נותנים לחיילים, כאשר חייל היה צריך לצאת לחופשת מולדת, היו נותנים את אותו "פס" לחופשת המולדת, לבחור צעיר יהודי, מלבישים אותו במדים של הצבא הבריטי וככה אותו בחור היה מגיע לארץ ישראל, כאשר אותו חייל בעצם ויתר על החופשה שלו, ואפילו הסתירו אותו באחד הבתים עד שכביכול נגמרה תקופת החופשה ואז חזר וסיפר חוויות מארץ ישראל, זה דבר אחד ודבר נוסף שגם הזכירו אבל על הקצה, הייתה בעיה להעפיל לארץ ישראל את הבחורות, בחורים היה אפשר להעלות על משאיות וכפי שאמרתי ב"פסים" מזויפים וכמובן היו גם קצת סרטיפיקטים, הייתה בעיה איך מעלים את הבחורות שהיו גם כן ספוגות בתודעה ציונית, היו חניכות בתנועות הנוער הציוניות שהייתה מאוד ענפה אם הן רוצות לעלות לארץ ישראל, מצאו פיתרון מאוד מעניין ומאוד יפה, לקחת את כל החיילים הרווקים ולהתחיל להשיא אותם כביכול בנישואים פיקטיביים לעלמות לוביות, ויש לנו עדות שהייתה פעם אחת חתונה קבוצתית של 70 חתונות באותו ערב, ואז היו לוקחים הצעירים את הצעירות וחוזרים לארץ לחופשת נישואים או לחופשת מולדת, ובארץ רוב רובם נפרדו, והיו גם מקרים מאוד מעניינים שאותם הזוגות ראו כי טוב והמשיכו להיות נשואים, ואני מכיר כמה זוגות שנשואים עד היום באהבה ובשלווה, הדבר הנוסף שאני רוצה להראות, מה עשה לקהילה מבחינת הפעילות גם המחתרית, גם הציונית, התגברות הפעילות הציונית, מכיוון שהחיילים הארצישראליים, כשהם באו אחד הדברים ששמו מול עינם, זה הנושא של החינוך העברי, הם דאגו להביא ולהבריח ספרים

מארץ ישראל ללוב, והתחילו ללמד בהם בתוך בתי הספר העבריים בלוב, בהתחלה בעיקר בבנגאזי ובקירנאיקה, במיוחד כאשר הגיע הגדוד השני, אח"כ פדי יספר לכם על בן עמי שבאמת פעל רבות בנושא הזה. אחד הדברים שהם הקפידו עליו, זה ללמד את הנושא הזה של העברית במתכונת הארצישראלית, אם היה למשל בי"ס תחכמוני בבת ים, בכיתה ד' ספר לכיתות ד', אז גם בכיתה ד' בבי"ס העברי בבנגאזי או בטריפולי למדו את אותו הספר, באמת כדי להעשיר את הערים האלה, ואח"כ כשהתבגרו והגיעו לארץ ישראל הקליטה שלהם בארץ הייתה קלה יחסית, ידעו עברית, דיברו עברית, השתלבו בכל החוויה ובכל ההוויה הארצישראלית והקליטה שלהם יחסית הייתה די קלה ודי פשוטה לא רק זה גם הפעילות הציונית ולא בכדי בשילוב עם גורמים נוספים מביאה בסופו של דבר ליותר מ-90 אחוז עלייה של יהודי לוב לארץ ישראל. עכשיו כמו שאמרתי שזה גם ליהודים שישבו בלוב אני רק אקרא פתיחה של ספר שיצא לאור ביום ראשון, לפני ארבעה ימים יצא לאור ספר של אדם בשם חיים צ'יצ'ו פדלון, שהוא האיש שארגן את ההעפלה הבלתי לגלית מלוב והוא זה ששלח אוניות מעפילים מסיציליה לחופי טריפולי משם עלו המעפילים, הבריח אותם חזרה לאיטליה ואח"כ הם השתלבו במוסד העלייה ב' והעלייה לארץ, חלק מהם הגיע לארץ אבל חלק מהם גם נתפס והגיע למחנות ההסגר בקפריסין, וכך הוא כותב: "... היה זה יום חורפי ככל הימים של אותה עת, בכל זאת יום בלתי נשכח, אחד מאותם ימים גורליים, נקודת המפנה של ההיסטוריה, כל הלילה היה רעש של מנועים של מכוניות תחילה ניסיתי להתגבר על יצר הסקרנות אל ב 5:45 בבוקר נכנעתי לו ויצאתי מהבית והתחלתי ללכת לעבר מקור הרעש, עד שהגעתי לטיילת, הטיילת הייתה עמוסה במכוניות, טנקים, נגמ"שים, משאיות ומספר עצום של חיילים-הודים, ניו זילנדים, קנדים, אוסטרליים, אפריקנים, כולם במדים של בריטניה, הדהים אותי. על כתפו של אחד החיילים ראיתי תגית עם המילים העבריות "ארץ ישראל", "ניגשתי אליו ושאלתי אותו: אתה מדבר עברית? החייל ההמום התחיל לקרוא בהתלהבות ביידיש לחבריו, תוך רגע סבבו אותי 15 חיילים ארצישראליים ומילאו אותי בתחושת גאווה, מכאן נוצר הקשר החם עם החיילים הארצישראליים, אשר התארחו בביתנו ובין לילה היו לבני בית, זה היה הרגע, זה היה המקום, באותו יום שבת, 23 בינואר 1943 – שוחררה טריפולי, וביום זה נוצר הגרעין הציוני שלי, למימוש הערכים עליהם גדלתי ולמימוש הפעילות הציונית של יהודי טריפולי". אנחנו רואים למה גורם הדבר הזה, הגאווה, חידוש הפעילות הציונית וכו'. אני מדבר על בחור כמו שאמרתי אחד המנהיגים, אפילו המנהיג של הנושא של ההעפלה הבלתי לגלית, וגם ארגון ההגנה בלוב שקם אחרי הפרעות של 1945, בהם נרצחו 133 יהודים, והיהודים הקימו ארגון הגנה, כאשר שוב החיילים הארצישראליים אנחנו מוצאים אותם זה היה ממש שירת הברבור של החיילים הארצישראליים בלוב כיוון שכבר בתחילת 1946 היחידות התפרקו וחזרו לארץ, נגמרה המלחמה, והם אלה שעוזרים העת הפרעות להציל יהודים, וגם מסייעים בהשגת נשק ותחמושת ובאימונים ובהדרכה לאותו ארגון הגנה שקם אחרי הפרעות ב 1945, זה אותו ארגון הגנה מאוד מיוחד שקם בתוך ארץ ערבית, תחת שלטון בריטי, שגם בבוא העת בפרעות 1948, מחזיר מלחמה שעה

לאותו אסון שבשנת 1945, לא נשנה והפוך הפגיעות אצל הערבים היו רבות. אני רוצה להדגיש שוב שהמפגש הזה היה פורה, היה חשוב, והוא אחד המניעים החשובים ביותר של עלייתם של בני לוב לארץ וקליטתם הטובה בארץ. תודה רבה.

ויקטור חיון:

תודה ליעקב, רציתי להעיר את תשומת ליבכם לנקודת זמן מאוד חשובה, היום, 07 למאי, לפני 66 שנים, עיר הבירה טוניס שוחררה. כוחות הצבא הגרמני ירדו מכיוון טוני לחצי האי טאבו, רק ב 11 למאי הם עזבו למעשה את אדמת טוניסיה סופית. ואם אנחנו כבר נדבר על משהו אחר שנוגע גם לאותה היהדות, חוץ מזה שהיא הייתה בצפון אפריקה, חוץ מזה שהיא סבלה מהמלחמה, חוץ מזה שהיא הייתה ציונית כמו שנאמר, היא הייתה גם כן די קרובה לדת ובמקרה או לא במקרה אנחנו מציינים הערב את הילולת רבי מאיר בעל הנס, זה לא שייך לנושא אבל בכל זאת לא פחות חשוב. אני מבקש להזמין את מר פדהצור בן עטיה, הוא יו"ר ומנהל מרכז "אור שלום" שימור והנחלת מורשת יהודי לוב, המרכז נמצא בבת ים, ואני הייתי אומר שבמקרה כזה כל המרבה הרי זה משובח, ואנחנו מכירים את זה לא רק ביהדות לוב, אנחנו מכירים את זה גם ביהדות טוניסיה ובעוד הרבה יהודיות, שהרבה מרכזים קמים בעלי מטרות זהות אבל העיקר זה התוצאה וחלק מהתוצאה אתם יכולים לראות גם באתר האינטרנט של מרכז "אור שלום", אני מעביר את זכות הדיבור למר בן עטיה שהוא יעביר לנו עדות בתמונות של החייל יעקב בן עמי. בבקשה.

פדהצור בן עטיה:

צהריים טובים. אני עומד לספר לכם על חייל, לא שועל קרבות, לא גנרל, חייל שתרומתו לקהילה היהודית בלוב, בנגאזי גדולה לאין שיעור מכל הישג פיזי במערכה. אני אספר את סיפורו מן הכתב כי הוא בנוי בעיקר מציטוטים מיומנו של יעקב שנמסרו למרכז "אור שלום" זמן קצר לפני מותו. המסך הורד והנה חמד לו בני לצאן והרים את המסך, ונוגעת ללב הייתה התמונה שנתגלתה המורים במרכז הבמה ועל צוואריהם נתלים ילדים מתוך רצון לתת ביטוי לאהבתם, רעם מחיאות הכפיים למראה תמונה זו שלא כלולה הייתה בתכנית הייתה ביטוי אמת לרגשות מאות הבחורים, לחבריהם המורים: צבי אנקורי, יהודה לנגמן, קור תחור ויעקב בן עמי, תמונה זו לקוחה מתוך תיאור מסיבת

פורים, חודש מרץ 43' של ילדי בית הספר העברי "תלמוד תורה", שהתקיימה באולם גדול מידות בבנגאזי שבלוב, 3 שבועות בלבד לאחר שנפתח בית הספר ע"י חיילים ארצישראליים, שהגיעו עם הכוחות הבריטיים ושחררו את בנגאזי מידי הכובש האיטלקי ובן בריתו הנאצי, לא צריך הרבה דמיון כדי לראות את התמונה הזו ולהבין עד כמה חשובה הייתה ערובתם של חיילים אלה למען ילדי קהילת יהודי בנגאזי, הם ביו מעטים ארבעה סה"כ, ולכולם ביחד ולחוד מגיעה תודה גדולה, אבל אני בסקירת יזו אתיחס רק לאחד, שבאחרית ימיו זכיתי להכיר אישית, אדם יקר, חם, אוהב ללא גבולות, ישר חביב וטוב, החייל והמורה יעקב בן עמי ז"ל, מספר אישי 30302, החייל יעקב בן עמי מיחידה 405 של מובילי המים בצבא הודו ממוכן, הוא נולד בפולין בשנת 1914, בשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הוא מצליח לחמוק מזרועות הצורר הנאצי ומגיע לארץ ישראל לקיבוץ אשדות יעקב, בעוד יתר משפחתו נותרת באירופה, הוא מתגייס יחד עם רבים בארץ בניסיון להדוף את הצורר הנאצי מלהשתלט על צפון אפריקה, הוא לוקח חלק בקרבות המרים נגד האיטלקים, כולל הקרב הידוע באל עלמיין, שסימן נקודת מפנה בנטרול הצורר הנאצי ובני בריתו מן העולם. בראשית שנת 43, מתמקמת יחידתו בפאתי העיר בנגאזי, הכניעה והרצון לשמש לא רק חייל מן המניין ולאבק בצורר הנאצי אלא לתור ולגלות גורל אחים במקומות אליהם הגיעו הייתה נטועה בלב יעקב וחבריו וכך הוא כותב ביומנו: "עוד בדרך חיילינו בדרכי אל עלמיין הייתה צפונה בלקרבנו הכמיהה לפגוש ישובי יהודים להכיר חייהם ולהושיט עזרה ככל שנוכל, איש איש בדרכו שלו חלם חלומותיו, וזאת לדעת לאחר שהגיעונו ידיעות ראשונות על מצבם של יהודי אירופה ועל דרכי ההשמדה אם כי לא ידענו עדיין את גודל האסון, רצה הגורל ויחידתי הייתה בין היחידות העבריות הבודדות שהגיעו למבואות בנגאזי היה זה ה-13 בינואר 1943, דחף פנימי הביאני לחפש יהודים בעיר שהייתה בעוצר לחפש יהודים, בין היהודים הבודדים שמצאתי ברחוב, נעצתי ליד אחד שקלסתר פניו אמר כי יהודי הוא, כיוון שאני אנגלית אינני יודע החלטתי לדבר איתו עברית, הצגתי את עצמי, חייל עברי מארץ ישראל שזה עכשיו הגיע לשערי העיר ומחפש יהודים, לתדהמתי קיבלתי תשובה בעברית רהוטה, היה זה יעקב גואטה זכרונו לברכה וזה הביאני לצי הקהילה ומה גדולה הפתעתי הייתה כשמצאתי שם את ידידי מהיחידה אהרון בן יוסף שבא כמוני לברר את גורל היהדות המקום, מאותו הרגע התחילו הדברים להתגלגל ומהר, אהרון בן יוסף מעלה את הרעיון להקים בית ספר עברי ומייעד לכך את יעקב שהיה בכלל ללא רקע בחינוך, יעקב מקבל על עצמו את התפקיד והשניים יוצאים מהיחידות הפזורות ומצליחים לשנורר חיילים שישמשו מורים בבית הספר, הם מצליחים לגייס שלושה, ומגיעים לעיר למחרת לפגישות ייעוץ סיוורים, הוחלט שבית הספר יוקם בבית תלמוד התורה הישן למרות שחלקו היה הרוס מההפצצות, השמועה על פתיחתו הקרובה של בית הספר פשטה כאש בשדה קוצים.

בית הספר החל לפעול עם צוות מורים מצומצם והקשיים היו רבים הוא התנהל כבית ספר לכל דבר בארץ ישראל, עם תכנית לימודים שכללה שיעורי עברית, חשבון, אנגלית, גיאוגרפיה, מנהלת ושירה, כמות התלמידים גדלה במהירות רבה במיוחד עם בוא היהודים ממחנה הריכוז ג'אדו ובהם עשרות רבות של ילדים, בשנת 1944 כבר לומדים בו 400 ילדים וילדות. נקבעה תכנית לימודים מפוצלת בבוקר ואחה"צ, כשבכול הנטל נושאים ארבעה בסיוע שני מורים מקומיים, למזלם הגיע לאזור בנגאזי גדוד נוסף ממנו משתתפים חיילים נוספים, כולם בעלי וותק מקצועי כמורים בבתי ספר בארץ, בו זמנית פועל יעקב בן-עמי אצל השלטונות הבריטיים בארץ כדי לקבל את מבנה בית הספר שנבנה לפני המלחמה עבור ילדי היהודים והוא הצליח, בית הספר עובר למבנה גדול ורחב עם שתי קומות וכיתות רבות, עם המאמץ באות התוצאות. בילדים ההתפתחות ניכרת, כולם וכולן נעשו עליונים ושמחים, הרעש והשאון עצומים. לו ראית את שמחתם היהודית כשחזרתי לבית הספר ההתרפקות הזו, האהבה הזו רודפת אותי. מעבר ללימודים הרגילים, שמו דגש רב על העבודה על הרגש הציוני אצל הילדים באחד המקרים כחלק מתהליך זה היו מקיימים טקס רב הוד של קבלת הדגל במשמרת של בני הנוער החלוצי אמר יעקב בין היתר את הדברים הבאים: " היום בקבלת את הדגל מידינו הינכם כורתים ברית עם בוני המולדת העברית בארץ ישראל דעו לשמור עליו כעל בבת עינכם השתדלו בכל נפשכם ובכל מאדכם להגן עליו בכל אשר תהיו, כי בהגנתכם על דגלנו הינכם מקדשים את כבוד ישראל ועם ישראל, ובבוא היום ותעלו ארצה יתואר דגלכם זה בידי המחנה החלוצי וייתן יד לבניין ולתקומת עמנו, ללא ספק דברים חודרי לב שאולי בזכותם בכל התאספות חגיגית, בטקסים, בחגיגות ואפילו בפעילות רבנית שמור מקום של כבוד לטקס הנפת הדגל שהזכות להניפו נמכרת במכירה פומבית. כל התקופה משמש יעקב כמנהל בית הספר, מלמד בעצמו ומטפל בנושאים שונים ביניהם אדמיניסטרציה, קשר עם הקהילה, קשר עם השלטונות, קשר עם המוסדות הציונים בארץ ישראל, גיוס כספים ופועל לקבלת אשרות עליה, ניתן לראות בתוך היומן שלו את שמות הילדים, ציונים, פינת הבריאות שהקימו בבית הספר, נשלחו כל הזמן כספים לארץ ישראל כדי לטעת עצים. בחופשתו הקצרה בארץ ישראל במפגש עם אנשי הסוכנות, מצליח לגייס כספים בסכומים גדולים לרווחת הקהילה ולבית הספר, אבל למרות

הכול הטרידה את יעקב המחשבה ששהייתם במקום שלו ושל חבריו זמנית בלבד, ומי ימשיך את הפרויקט הזה אם תתקבל ההוראה להתקפל ולהמשיך הלאה, על כן הוא מחליט לנסות ולברור מקרב התלמידים עצמם המבוגרים יותר את אלו שניתן להסמיך כדי שישמשו בעצמם מורים, הוא מאתר ארבע נערות מהשכבה העליונה ובחור אחד, ופותח עבורם סמינר הדרכה אינטנסיבי שבסיומו הן מצטרפות לצוות המורים, ניתן לראות את תעודת ההסמכה. ביקורו של משה שרת בבנגאזי ב-1944, מזכה את המפעל בשבחים רבים ומבטיח להבטיח לצורכי בית הספר בשובו ארצה, גם ניסיונות השלטונות לסגור את בית הספר לא צלחו, ותלמידיו של יעקב ללא פחד ומורא חזרו ללמוד בבית הספר הישן למורת רוחם של העניים. הנחישות של יעקב לגבי הקהילה אותנו לשלטונות שבמקרה זה לא יהיו ויתורים ולכן הם ירדו מהנושא תוך העלמת עין. עם כל הקשרים עם הגורמים השונים מתחיל יעקב להגות ולפתח רעיון חדש מול הרצון של להביא מקרב בני הנוער לעלות ארצה, הוא העלה רעיון של לחפש את הנערים לחיילים בריטיים מצוידים, בניירות המתאימים. יעקב נאלץ במקרה זה לשבת גם כפסיכולוג משכנע מול הורי הבחורים, לא כ"כ פשוט לשכנע אימא לובית שבנה כך סתם יעזוב את הבית למקום שאינה מכירה ולא יודעת את טיבו, ואכן לאחר מאמצים ושכנועים וביד אחת עם מפקד אחת היחידות הוא מצליח לשגר שניים שלושה בחורים צעירים בכול משלוח של חיילים אמיתיים שיצא לחופשה בארץ. לאחר רעיון זה שח עליה החל יעקב לבדוק תחבולה נוספת באמצעותה רצה להעלות את בנות הקהילה ארצה, הפעם היה זה באמצעות נישואים פיקטיביים של חייל יהודי לבת המקום בעליה שלהם ארצה, שבהגיעם ארצה הם חופשיים להתיר את הקשר ולפנות כל אחד לדרכו, או כמו במקרים רבים להמשיך ולחיות יחד כזוג לכל דבר ועיקר, לשיאו הגיע תעלול זה כשביום אחד נישאו כ-60 זוגות חיילים ובנות המקום בבית הכנסת הגדול של בנגאזי וכל העיר צהלה ושמחה. כל אותה תקופה הסתבר בדיעבד היה יעקב תחת עינם הפקוחה של אנשי הבולשת האנגלית שבלשון המעטה לא אהבו את שעשה, אך כיוון שלא רצו להרע לו נמנעו בתנאי שיעזוב את העיר והרגע הזה הגיע, הפרידה מיעקב הייתה קשה לכולם, ניתן לראות שנה טובה של אחת התלמידות שניתנה לו, להלן מכתב פרידה שכתב לו מנהל בית הספר יעקב גואטה: אחרי שנתיים וחצי אנו נפרדים בלב עמוס רגשות מחבר יקר אשר הקדיש את מרצו הפעיל והיעיל למפעלינו הרב, בין הראשונים אלה שיראו את אבן הפינה של בית הספר העברי, ברוח לאומית מחודשת בנקודת גולה נידחת זו. הילדים הרכים אשר קיבלו ומקבלים את חינוכם העברי במוסד זה יזכרו את שמך לנצח קבל נא את תודתנו הנובעת מעמקי הלב ואת איחולינו לדרך צלחה, אנו תקווה שביום לא רחוק נזכה לראותך באשדות יעקב אחרי שובך לפטיש ולסדן, להנציח את הקשר בין שמך לבין שם בית ספרנו כמו שנטעת את אהבת המולדת בלב ילדינו, הננו נוטעים חמישה עצים על שמך, את כול העשייה הזו שבימים כתיקונם צריך שתיעשה ע"י מספר רב של אנשים עושה יעקב כשברקע מגיעות הידיעות מאירופה על מעללי הנאצים ואיתם גורל בני משפחתו, שלא הספיקו לחמוק ונספו יחד עם המיליונים במחנות ההשמדה, עבור יעקב כך אמר יותר מפעם אחת היה פרויקט זה סוג של הנצחה. "ולי במיוחד היה על מה להתרגש,

בחלומי הפרוע ביותר לא יכולתי לתאר לעצמי שאני שרק לפני 3 שנים עליתי ארצה אעז לקחת על עצמי מן פרויקט, מן הרפתקה כזאת בליבי התעוררה מעין תחושה שתהא זו האנדרטה הפרטית שלי לזכר הורי ומשפחתי אשר נכחדו ע"י הגרמנים" יעקב בן עמי הגיע לבנגאזי ובתקופה של שנתיים וחצי חולל מהפכה גדולה, יחד עם חבריו נתן את כל שיכל למען ילדים, למען חינכם, רווחתם ועתידם, וכמו כול אחד שעומד לסיים פרק בחייו ולהתחיל אחר, הוא לוקח לעצמו מזכרת, להתבונן בה, להיזכר לשוב ולאחוב, בעוד אחרים לוקחים חפץ, תמונה, מסמך, יעקב נושא לו לאישה את אחת התלמידות אותן הכשיר לשמש כמורות, את רינה חלפון. הם מקימים בית בישראל, ומעמידים צאצאים וחיים באושר שנים ארוכות, בריאות וטובות, רק המוות מפריד ביניהם ובשנת 2007 בהיותו בן 93, כשהוא צלול וברור הוא נקרא לישיבה של מעלה. יש בעובדה זו יותר מרמז לתודה הגדולה שהחזיר לו הקדוש ברוך הוא על מעשיו והשתדלותו למען ישראל. שם בעולם שכולו טוב עם זכויות כ"כ רבות הוענק לו מקום של כבוד בשורה נכבדת של גדולי ישראל. יהי זכרו ברוך.

ויקטור חיון:

זיכרונות, התרגשויות זה מנת חלקנו בכל פעם שאנחנו מנסים לחקור איזה שהוא פן של היסטוריה של אבותינו, כאן אני זורק איזה קריאה שהיא לא מתוכננת, חברים אם בסביבה שלכם יש אנשים שמחזיקים במסמכים ישנים בתמונות ישנות אין ודאות שהחומר הזה ימצא את מקומו בבית המשפחה והילדים בגלל שלא כולם מעריכים את הערך של הפריטים האלה, תעבירו את זה, יש מספיק מרכזים, מוסדות, מכון יד בן צבי, לא חסר. אני מעביר את השרביט לצביקה קן-תור.

צביקה קן-תור:

תודה רבה ויקטור. אני רוצה להודות לכם על המושב הזה. הפרק בו נגענו בנקודה היהודית, הצליח לסחוט התרגשות רבה. ושוב, המון תודה. עד היום, עשינו מספר ימי עיון על נושא הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה, כולל גם על נושא תרומתו להקמת מדינת ישראל, אבל היום, הוספנו נדבך חשוב, בתארנו את תרומתו לעידוד העלייה לארץ ישראל, ומאידך, את תרומתם של יהודי התפוצות לעידוד ההתנדבות, ועל זה תודה רבה.

מכאן, לחלק שלישי של יום העיון, **עדויות מהקהל** בו אנו נעניק לכם את המיקרופון, לספר מחוויותיכם. ברשותכם, אבקש מידידי ושותפי ליום העיון - ד"ר חיים סעדון להצטרף אלי לבמה.

דורון ראובני:

שלום לכולם, קוראים לי דורון ראובני אני הייתי במחנה הסגר מטעם הנאצים תשעה חודשים וארבע עשרה יום באותו מחנה, ואני כותב ספר, אני מקווה שתוך חודש חודשיים זה יהיה מוכן, לא באתי להרצות אלא לתת רגשות של ילד אשר הרגיש את עם ישראל, ואני רוצה לומר לכם, אשר בבנגאזי, בערב ראש השנה של 1944 דגל ישראל הוצב על הארמון של השלטון האיטלקי, כדגל בכל ראש השנה, הבריטים לא הסכימו לכך ושלושה חיילים עם מכונות ירייה דאגו לכך שהדגל לא יורד, למשך כל ראש השנה, ולאחר ראש השנה הסכימו בתיאום להוריד את הדגל ולא שאף אחד אחר יוריד אותו. ההרגשה השנייה היא כאשר ראינו את החיילים הארצישראליים, דרך אגב לובה אליאב גם היה אחד מהם, הוא היה בחיל ההנדסה, אנחנו חשבנו שהמשיח הגיע, עכשיו אני לא אכנס לפירוט של מחנה ג'אדו שהייתי בו כי זה מוריד את המוראל, אני רוצה להגיד דברים בשביל להעלות את המוראל. הראשון גיסי זכרוננו לברכה, עלה לארץ ישראל לפני מלחמת העולם השנייה, והוא חזר כחייל ארצישראלי והגיע גם ללוב, התחתן עם אחותי והקים אח"כ את המשפחה שלו פה בארץ. דבר נוסף, שרק רציתי להזכיר מה שהיה בכל זאת, והזכירו זאת גם לפני כך שאין טעם שגם אני אכנס לזה, את העלייה ארצה, את העלאת המוראל והעברית הייתה מחוברת וקיימת גם בבנגאזי וגם בטריפולי ובכל זאת, הייתה תרבות, הייתה קהילה, אני זוכר שהייתה גם אוטונומיה ליהדות בנגאזי, רבנים שקבעו נהלים, אבל העסק נשבר נלקחו כל יהודי בנגאזי, עוקלו, למה? כי

הם קיבלו בכניסה הראשונה את החיילים הישראלים, כולם עוקלו, נתינים איטלקים לג'אדו, נתינים בריטיים לברגן בלזן, ונתינים צרפתיים למחנה העבודה בטוניס. זה מה שהיה לי לומר עד כה, באתי לתת רגשות ולא היסטוריה. תודה רבה.

חיים ברפמן:

הייתי ביחידת החפרים, בקאבס ביב משהו מעניין, בקאבס הגעתי בלילה ערב פסח, ליל הסדר, המפקד שלנו היה אברי קורני, הוא היה יהודי אבל שינה את השם הרשלה כהן לאברי קורני, והוא נתן לנו אישור אם אנחנו רוצים, ללכת לבית כנסת, הלכתי אני רק בקאבס, עד שמצאתי את בית הכנסת, נכנסתי לבית כנסת, ישב הרבי ליד הדלת, כל מי שבא התכופף, שם לו יד וברך אותו, ואחרי התפילה חילקו אותנו לבתים לליל הסדר, אני למזלי קיבלתי מקום איפה שהוא שם אש בתוך הדגים, אני חשבתי שזה רסק עגבניות. אני גם כתבתי ספר ביוגרפיה שלי, נדמה לי קיבלתם את הספר, שם מסופר, אני הייתי פעמיים בשבי, בשנת 41 נשביתי ביוון, ופעם השנייה ביוגוסלביה, והייתי 17 חודש בשבי, ברחתי פעמיים. תודה רבה.

אלוני:

שלום שמי ... אלוני, יש לי כמה הערות, החלק האישי אולי שהוא ממש מעניין, זה מה קורה ליהודי כאשר הסבתא שלו היא נתינה איטלקית והאבא שלו הוא אזרח צרפתי, ב 39 הוא גויס לצבא הצרפתי בטוניס הוא הולך לשרת, ב 40 'חוקי הגזע למיניהם, אז הוא משוחרר, הסבתא שלו שהיא נתינה איטלקית, ב 39-40 נלקחת למחנות ריכוז שהצרפתים מקימים בטוניס כי היא איטלקייה, ואח"כ היא משוחררת והוא מועבר, זה החלק האישי, וב- 42 כשמגיעים הגרמנים לטוניס, הדבר הראשון שעושים, מגיעים אלינו הביתה, החוצה תוך חצי שעה, והבית לרשות השלטון הגרמני ואנחנו מחכים בחוץ עד השביעי במאי 43, זה החלק האישי אבל הוא החלק הפחות חשוב. אני הייתי רוצה להתייחס לחלק הצבאי של המערכה הזו בפקודות הצבא הצרפתי, במאי 42, לפי הערכת מצב של הגנרל ז'לאם שהיה המפקד של כוחות היבשה הצרפתים בצפון אפריקה, אין להגן על טוניסיה, זה דבר שמראש מוכתב, יש פקודה שלו ממאי 42, להיערך ביחסים המערביים

בטוניסיה כדי להגן על אלג'יריה שהיא מחוז צרפת, היא מחוז צרפת להבדיל מטוניס שהיא ארץ חסות לאלג'יריה שהיא אחד המחוזות הצרפתיים, זו הפקודה הראשונה שישנה והעניין של הדיגוש היה בין השמיני בנובמבר עד ה אחד עשרה בנובמבר כלומר, עד הפלישה של הגרמנים לאזור של צרפת החופשית, כלומר לאזור החופשי של צרפת, האזור שלא נכבש, האזור שבו שלטה ממשלת וישי, אז מתהפכות היוצרות וב 11 לנובמבר יוצאת פקודה, האויב הוא האיטלקים והגרמנים ויש להתנגד להם, עכשיו ב 11 לנובמבר, מהתשיעי עד לאחד עשרה בנובמבר נוחתים מטוסים בשדה התעופה אל אווינה ובשדה התעופה צין יא'אחמד, שני שדות התעופה הגדולים, באחד עשרה בנובמבר יש 150 מטוסים גרמניים בשדה התעופה, הצבא לא יוצא משדה התעופה, כי כוחות הנ"מ הצרפתיים נערכו מסביב, איך מגדיר את זה הגנרל בארה "להגן על הצבא הגרמני שנחת שם", באחד עשרה יוצאת פקודה כן להתנגד לצבא הגרמני ולאיטלקים, מה שלא עושים הצרפתים כי הפקודה הבסיסית שלהם היא להיערך בקו הגנה מערבי לכיוון אלג'יריה, וכדי לסבר את האוזן, מה שהם הספיקו לפנות בין התאריכים האלו: 280 מקלעים, 6 תותחים נגד מטוסים, 3 תותחים נגד טנקים, 3 מקלעים, 800 כלי רכב, 775 אלף ליטר בנזין, 147 תלתלי רכבת, 2500 טונות רכבת, 2650 טון פחם, 4600 טון ציוד, על מסילות הברזל, כל זה פונה בזמן שבנות הברית, ב-28 לנובמבר הייתה התקפה שנכשלה של בנות הברית, הם הגיעו לאזור ג'דדידה שהוא 22 ק"מ מטוניס, ואם אתה קורא את יומנו של מזכיר ועד הקהילה שאומר את ההתלבטויות שלו, הוא אומר אני שומע פה את רעם התותחים, כי האשימו אותו יותר מאוחר שהוא שיתף פעולה, מעין יודנראט עם הגרמנים, כי הוא מונה לרכז את עובדי האפייה, ולצייד אותם ולהלביש אותם ולדאוג להם מכל הבחינות, והאוכלוסייה התלוננה על זה, הוא אומר אני צריך להחזיק מעמד כי הם 22 ק"מ מכאן, וחבל להגיע למצב של התנגדות ולפיצוץ, אם בנות הברית הגיעו מהשמיני בנובמבר עד העשרים ושמיני בנובמבר, ובעשרים יום עשו את הדרך מבון שבאלג'יריה עד 22 ק"מ מטוניס, זה מעורר בי מחשבה אם הצבא הצרפתי היה יורה רק במקלעים נגד אותם מטוסים שהגיעו לאל אווינה לא הייתה נכבשת טוניסיה, זה נכון שזה לא היה כיבוש תוך כדי מלחמה זה היה יותר גרווע. עוד דבר שכדאי לזכור זה שהיו גם פעולות התנגדות ספונטאניות של עובדי הכפייה, כלומר זה לא היה משהו מאורגן, אבל עובדי כפייה, שהרטיבו את המלט, או שעושים חור במיכלית דלק, או שיש לי פה איזה מברק שהקומונדנט הוציא לוועד הקהילה בטוניס, שאם הם לא יפסיקו עם פעולות החבלה, את הורדת עמודי הטלפון, ואת גרימת החבלה באספקה במזון, אנחנו ניקח בני ערובה ונוציא אותם להורג. הוזכר כאן מונייה ואלפרד רוסי, אלפרד רוסי אינו בדיוק אזרח בריטי, הוא קצין בצבא הצרפתי, סרן קפיטן אלפרד רוסי, מפקד בית"ר בטוניסיה, אבל הוא היה קצין בצבא הצרפתי בעל אזרחות צרפתית, זה סתם למען הדיוק, כי אני מכיר גם את המשפחה. תודה רבה.

אבי:

שמי אבי ואני במקרה גם האוצר במוזיאון של יהודי לוב, אני פונה פה במיוחד לצביקה כי זאת עמותה חדשה. אם רוצים לצאת לדרך ורוצים לדבר דור כוכב נולד, יצטרכו לעבוד אחרת לצערי, החומר צריך, גם לי הוא כבד מאוד ביום כ"כ עמוס, אז בטח לדור צעיר הוא ממש פצצה אטומית, ולכן יצטרכו לחשוב גם על טכניקות אחרות, איך להעביר דברים לדור הצעיר בגירסה אחרת, ובגישה של 2009. תודה רבה .

צביקה קן-תור:

אבי תודה רבה, ואני רוצה לומר לכם, הוא מנהל מוזיאון מדהים אודות יהדות לוב, במרכז מורשת יהדות לוב, אור יהודה, רחוב הגולן 4. כולכם מוזמנים.

רזיה אל:

שמי רזיה אל בזמנו נקראתי לינדה חלאת, משפחתי נפגעה משני מקורות, אחד מבנות הברית והשני מהגרמנים. מבנות הברית זה היה מצרפת, זו הייתה פצצה שהטילו על טריפולי, קראו לזה bumb le farnses: זה היה בשנת 1940 הייתי תינוקת בידיים של אימא, הם רצו לפוצץ מקומות אסטרטגיים, כמו משטרה, שוק וכד'. הבית שלנו היה גובל ליד המשטרה, והפצצות נפלו על הבית שלנו, כל משפחתי נפצעה, אני בייחוד, הייתי תינוקת, מההדף נהדפתי החוצה, אוזני, האוזן שלי נחתכה ונזרקה, הייתי ממש על סף מוות, אימי, כל הזרוע שלה ניתקה ממנה, ידה נשברה לכמה חתיכות, אחותי הגדולה, רגלה נכנסה לתוך הבלטות, ואי אפשר היה להוציא אותה, אחת האחיות נפגעה מעל הגבה מרסיס, אבי, כל הגג נפל עליו, שניים מאחיי נהדפו החוצה במקרה לא נפגעו, אימי לא יכלה להוציא אותה יד אחת פצועה, עם די אחת אי אפשר להוציא אותה מהקורות האלה, היא צועקת: "היוטו היוטו"- הצילו. אחד הקצינים האיטלקיים, אומר לה" תשתקי אם לא אני אירה בך", וכך הם רואים אותי זרוקה, וחושבים שאני מתה, רצו האנשים אמרו נקבור אותה כבר פה, ההורים אמרו לא, רק בקבר ישראל. לאחר כמה דקות, הם ראו שביב של חיות, ושמו לב שאני חיה עדיין. באה עזרה מהקהילה, לעזור להוציא את אחותי מההריסות, וכך לקחו את כולנו עם אמבולנס לבית החולים. בבית החולים שהינו חצי שנה, הסבא שלי זצ"ל הרב יוסף

ג'הרי וסבתי, שמעו על מה שקרה לנו ובאו לקחת אותנו לבנגאזי, בבנגאזי נשארנו איזה שנה-שנתיים, אבל הגרמנים הופיעו גם שם, והתחילו להפציץ את בנגאזי, מה עושים? הסבא לוקח את כל החמולה שלו, את כול הדודים והדודות ואותנו, והולכים לנדוד, נדדנו מכפר לכפר, והגענו לקוריפיה, אחד הכפרים, ושם נתפסנו ע"י הגרמנים והובילו אותנו במשאיות לג'אדו, אז מן הפח אל הפחת. אנחנו איבדנו בית, רכוש, מבחינה גופנית הכול, והגענו לג'אדו, ובג'אדו אתם כבר יודעים מה היה, אז הסבל הזה של רעב, של צפיפות, של מחלות, וכו'. אנחנו פתחנו את הגטו ג'אדו, ואימא שלי סגרה את הגטו, במשך כל הזמן הזה כול המשפחה שלנו חיה בתנאים לא תנאים, ואתם כבר מכירים את הסיפור וזה מה שיש לי לספר.

עמנואל הירש:

אני פעיל פה בלטרון, אני נתתי תמונות של סטלרד B-8 אבא שלי היה בשבי סטלרד B, ואני מספר גם על הבריטים שכ"כ מעניינים אותם, שהם גרמו להרבה צרות במדינת ישראל, ודאי אתם יודעים שהם לא נתנו לנו נשק ביד, היינו מחביאים בסליקים בכל מיני מקומות בכדי להגן על מדינת ישראל היפה. הוריי באו ב-31, היו פיקטיביים, נשואים עם הסכם, אימא שלי באה התחתנה עם מישהו ככה סתם, ואח"כ היא עזבה אותו בכדי לבוא ללמוד חקלאות ואז לבנות קיבוצים בכל מיני מקומות בארץ ישראל, ככה נבנתה ארץ ישראל, אלו חלק מהדברים שלי. תודה רבה.

צביקה קן-תור:

תודה רבה לדוברים, זה היה מרגש. אני מודה לכל המשתתפים, תודה רבה.

**האירוע לכבוד הכינוס הראשון של המועצה הציבורית
של העמותה להקמת מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה.
לטרון 7 במאי 2009**

צביקה קן-תור:

כבוד שרת הקליטה, חברת הכנסת סופה לנדבר, נציגי שגרירויות רוסיה, מולדובה, מקדוניה ואורוגוואי בישראל, הגברת אסטל וסר מרטין גילברט, חברי מועצת עמותת הלוחם היהודי, אורחים נכבדים, ברוכים הבאים לכינוס הראשון של המועצה הציבורית של העמותה להקמת מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה.
הרשו לי להזמין אל הבמה את המשורר מר עמוס אטינגר.

עמוס אטינגר:

הסיפור הייחודי של הלוחם היהודי.

מקאמה לכבוד הקמת המוזיאון ללוחם היהודי

משוררנו הלאומי, ביאליק נחמן, בשפתו המוכרת,
כתב באחד משיריו, גם אם איני מדייק בדרך זו או אחרת,
"אם יש את נפשך לדעת, גם בימים של שואה ורפש,
מאין שאבו אחינו, בני ישראל, עוז ותעצומות נפש,
עוז ותעצומות נפש, כנדרש.
לך אל בית המדרש".

ובפארפרזה, על שירו של ביאליק נחמן,
וגם אם למקור, לא אהיה לגמרי נאמן,
אומר רק, לכל אוזן המקשיבה ושומעת,
"אם באמת יש את נפשך לדעת,

מהיכן שאבו, אחינו המדוכאים, באירופה העשנה,
עוז ותעצומות נפש, בדרגה עליונה,
מאין שאבו את אותו הכוח הייחודי,
בוא ותכיר את הלוחם היהודי".

שהרי לכל ידוע סיפורם של אחינו בני ישראל,
כיצד הובלו למשרפות ובפיהם תפילה לאל,
כיצד פסעו, מבלי לדעת, אל לועו של הכבשן,
וכל אשר נותר משמם, הרי הוא אָפֶךְ ועשן.

אכן ידוע, מדוע הלכו הם אל האין-סוף, ועל זרועם מספר,
אבל מעט מאד ידוע ומעט מאד סופר,
על אחינו, בני ישראל, שממש באותה שעה,
כשהעולם בער באש התופת, שנה אחרי שנה,
הם, הלוחמים היהודים, חיפשו דרכם, בלהט ובחום,
עם צבאות בעלות-הברית, לצאת לקרב כדי ללחום.

הלוחם היהודי, נתן לקרב את נשמתו,
בצבא ארצות-הברית. בצבא הוד-מלכותו.
בצבאות זרים, שרתו אחינו בתפוצות,
גם בשורות הצבא-האדום של ברית-המועצות.

והם היו בכל תפקיד. רבטי"ם, גנרלים.
טייסיים, "פולקובניקים", סרג'נטים, אדמירלים.
והם הביטו לאויב, אל תוך האישונים.
כמו אחיהם, היו בקרב, תמיד הראשונים.

והם מילאו את תפקידם, מילאו את השורות,
עם פרטיזנים, לחמו מתוך היערות,
בעוז ובעוצמה, תמצא אותם בכל מקום,
הניצחון היה חשוב, אך לא פחות חשוב - לנקום.

וההיסטוריה משתעה, בהם בתימהון הביטה,
בקבוצות הפרטיזנים היהודים, בבלורוסיה ובליטא.
מול עוצמתו של האויב, עמדו הם בודדים,
מיליון וחצי היה מספרם של הלוחמים היהודים.

מליון וחצי לוחמים, מספר בעל ערך-רב.
וכרבע מליון לוחמים יהודים, נפלו בשדות הקרב.
כי בנפשו של הלוחם היהודי, הייתה בוערת,
האמונה שכך צריך להיות, ולא אחרת.

על לחימה ייחודית, ודבקות במשימה,
זכה גם הלוחם היהודי, בכל אותות המלחמה,
זכו הלוחמים היהודים, שבלחימת עמדו בראש הסולם,
בכל עיטורי הגבורה והכבוד של צבאות העולם.

ואם הובס אז האויב, באופן בלעדי,
שותף לניצחון גם הלוחם היהודי,
שמורשתו, אשר ניבטת מכל פינה ושעל,
היא המורשת הזרועה בשורותיו של צה"ל,

מורשת אשר תהווה, וודאי, ללא היסוס,
זריקת עידוד, ציון של דרך, גם לסרבני הגיוס.
מורשת הלוחם היהודי של אז, עדיין ממשיכה,
ועליך, בחור צעיר, להמשיך להגן על הבית שלך.

וכדי להמחיש לכולנו, את אותו סיפור ייחודי,
סיפור גבורתו ועוז רוחו של הלוחם היהודי,
הוחלט על הקמת מוזיאון, שיספר את כל שהיה,
"מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת-העולם השנייה".

כך אולי יתוקן העוול ההיסטורי שישוב וידגיש,
את פרק הגבורה היהודית, הפרק שהיה בלתי נגיש.
פרק הלחימה היהודית הנועזת, על המשך קיומנו,
הפרק שהתחולל באחת התקופות הטרגיות בתולדות עמנו.

פרק שבסופו, פתח לפנינו אופק חדש ובהיר,
בהשגת הניצחון על גרמניה הנאצית ועל מדינות ה"ציר".
פרק שיביא את סיפורם של הלוחמים היהודים,
שלחמו בחירוק שיניים, כיאות,
תוך ציון תרומתם להקמת צה"ל ולניצחון במלחמת העצמאות.

"מוזיאון הלוחם היהודי", יהיה בעל תרומה חינוכית, רבת ערך,
אך יש לזכור, שלפני העושים במלאכה, עוד רבה הדרך,

ולדרך הזאת, אשר ממשיכה, נהיה שותפים כולנו.
ולדרך הזאת, נושיט יד, כי זוהי הדרך שלנו.

סופה לנדבר - שרת הקליטה:

מכובדי, אני חשבת שביום הזה אנחנו נעמוד כאן במוזיאון, שבדלתות האלו ייכנסו וטרנים שאנחנו עוד נספיק להגיד להם תודה, במקום שכולו אמור להיות עבורם. ואני מקווה שאנחנו עוד נספיק להקים את המוזיאון.

אני רוצה להגיד שהתשיעי במאי, הוא לא סתם יום, תשיעי במאי זהו יום ניצחון על החייל הנאצי במלחמת העולם השנייה, יום שאנחנו זוכרים ומתגאים על הטרנים ועל גיבורים שהשתתפו במלחמות ולקחו חלק מכובד מאוד בניצחון. המלחמה פגעה באנשים רבים כ"כ, במשפחות רבות, באנשים, בילדים, קשישים וצעירים, אזרחים וחיילים שנהרגו בשדות הקרב ובמחנות השמדה.

אין מילים שיכולות לתאר את מה שהאנשים האלה עברו, ובדפי ההיסטוריה, שמות האנשים האלה יהיו חרוטים לעד, אין ביטויים שיכולים או מספיקים כדי להסביר את הסבל, אבל יש מילה אחת שאני חשבת שבאולם הזה אני צריכה להגיד - תודה לאנשים האלו, תודה שנלחמו, תודה שנצחו ותודה על זה שהגיעו לארץ ישראל. היום הזה הוא חג לכולנו, חג למדינת ישראל, הוא יום של דמעות בעיניים, יום של שמחה ועצב, והמנון של ניצחון כאן במדינת ישראל, נשמע חזק יותר, נכון יותר, במדינה שחוותה כ"כ הרבה מלחמות, וממשיכה במלחמות האלה, ויודעת מה זה מלחמה ומה זה אבידות, לצערי בכל דור יש מלחמה, גם היום אחרי מאמצים משלנו, במדינת ישראל נלחמים בגבורה, וביום הזה המיוחד אנו מצדיעים לגיבורי המלחמה על אומץ ליבם, ואומרים תודה על כך שהעניקו לנו לדורות הבאים את החיים.

ואני רוצה להגיד להם שחיילים הם, מאז ועד היום, וכאן הם עוברים מלחמה שנייה, מלחמת הישרדות, עלייה למדינת ישראל וקשיי קליטה, גם היום הם סוג של מלחמה. לקום לעזוב מדינה, ולהגיע לבית, לבית של מדינת ישראל, להגיע למקום עם תרבות שונה, עם שפה שונה, לבנות חיים חדשים, זה רבותי מאוד מאוד קשה וזה סוג של הישרדות ושל מלחמה.

המון שנים אנשים לא ידעו מה זה התשיעי במאי, לפני כמה שנים אנחנו החלטנו עפ"י חוק, שגם אני לקחתי בו חלק, יום של ניצחון, וביום זה כל העולם מצדיע לוטרנים וביום הזה אחרי 61 שנה להקמת מדינת ישראל, ההמנון נשמע חזק יותר ומכובד יותר במדינת ישראל.

במילים של דוד הוכמנוב:

אמא, לא כולנו חזרנו, חצינו את כל אירופה ואת חצי כדור הארץ כדי להגיע ליום הזה, יום הניצחון.

הוא היה קשה אבל הצלחנו.

והיום, כאן במדינת ישראל, אני רוצה להגיד תודה על זה שהצלחנו, תודה על מה שעשיתם, תודה בשם מדינת ישראל.

סר מרטין גילברט:

כבוד הוא לי לדבר בפניכם, במוזיאון מיוחד זה, ביום זיכרון זה. בקשו ממני לבקר על התרומה היהודית למלחמות העולם, הראשונה והשנייה. במלחמת העולם הראשונה, חיילים יהודים לחמו בשורות כל הצבאות – גרמניה, אוסטריה, טורקיה, בולגריה וכן בשורות הצרפתים, הבריטים, הרוסים, הרומנים וארה"ב. היקף האבדות בקרב היהודים היה גבוה. 100,000 יהודים נהרגו בקרב הצבא הרוסי, 40000 בקרב הצבא האוסטרי, 12000 בקרב הצבא הגרמני. הנאצים מאוחר יותר הורו למחוק את שמותיהם מלוחות הזיכרון. 10000 חיילים יהודים נהרגו בשורות הצבא הצרפתי. 8000 בקרב הצבא האנגלי, מתוכם משורר דגול בשם אייזק רוזנברג שכתב "תיאורים מהמציאות של המלחמה" ונהרג 7 חודשים לפני שהסתיימה, 3500 יהודים אמריקאים נהרגו בחזית המערבית, 500 יהודים רומנים, 500 יהודים איטלקיים, 300 יהודים אוסטרליים, כולל טוראי שזכה לעיטור צלב ויקטוריה, בקרב בגליפולי. ביחידות שלחמו כנגדו היו גם כן יהודים. יהודים רבים עלו בסולם הדרגות לאחר המלחמה. בחזית האוסטרו-הונגרית, נגד רוסיה. רנה קסאן, לאחר מכאן הנשיא הראשון של האו"ם, נלחם בשורות הצבא הצרפתי ונפצע קשה. לודוויג הרשברג, שהיה קצין בצבא הגרמני, כרופא שקיבל עיטור. האדם שגילה את החורים השחורים, נלחם בשורות הצבא הגרמני. ממצאים יהודיים גם כן שחקו תפקיד בהמצאת אמל"ח: המצאת ההליקופטר הייתה המצאה של יהודי מהכוחות האוסטרו-הונגריים. יהודי בריטי, קולונל אלפרד

סטרן, פיתח טנק המסוגל להלחם במלחמה. בגרמניה, יהודי שזכה בפרס נובל, פיתח את השימוש בגז רעיל כאמצעי לחימה. יהודי גרמני אחר פיתח שיטה של רכישת חומרי גלם שאפשרה לגרמניה להמשיך במלחמה, זמן רב יותר משהייתה מסוגלת קודם לכן. בסיפור היהודי שלנו, היהודים המפורסמים ביותר במלחמת העולם הראשונה היו ז'בוטינסקי וטרומפלדור (שנפצע 10 שנים קודם לכן). בביקורי הראשון בגליפולי, ב-1969, אני זוכר כמה התרגשתי למצוא, שוב ושוב, מצבות עם מגן דוד ושמותיהם של לוחמים יהודים – רבים מהם שבאו מארץ ישראל והתנדבו להלחם בכוחות אלו. מצאתי מכתב מהמפקד העליון של הכוחות הבריטים: תחתי יש יחידת פרדות של יהודים. הם הראו אומץ רב בלחימה, וסבלו אבדות קשות. הם היו חשובים לנו מאוד. ב-1918 שכנע ז'בוטינסקי להקצות שלוש יחידות של לוחמים יהודים להלחם כנגד הטורקים בישראל. בן גוריון סייע בגיוס בארה"ב. בין המגויסים: נחמיה רוביצ'וף לחם כאן ב-1918 והביס את הטורקים. בנו היה פעמיים ראש ממשלה בישראל: יצחק רבין. עם תום המלחמה, כתב ז'בוטינסקי: היהודים יכולים להיות גאים ברובאים ואנשי גדודי הפרידות. הם באו מארבע יבשות, ואחד מאוסטרליה, וביצעו את תפקידם במצפוניות ובכבוד, עבור עתידו של העם היהודי. תחושת הלחימה הייתה לא רק עבור המדינה, אלא עבור העם היהודי – זה היה רגש חזק אף יותר במלחמת העולם השנייה. כשהמלחמה פרצה ב-1939, חיילים יהודים רבים היו בשורות הצבא הפולני, והם נלחמו באומץ כנגד הגרמני, ללא תקווה כנגדם, אך הם לא היססו. כ-6000 חיילים יהודים פולנים נהרגו בשבועות הראשונים של המלחמה. 61,000 נלקחו כשבויים. גורלם היה טרגי. בעוד במלחמת העולם הראשונה, שבוי יהודי קיבל יחס זהה לשבויים אחרים, במלחמת העולם השנייה, מרבית השבויים היהודים נרצחו ע"י הגרמנים. חיילים יהודים פולנים אלו, שברחו לצרפת, לחמו יחד עם יהודים צרפתים בניסיון שנכשל לעצור את התקדמות הגרמנים לצרפת. לעיתים מזלזלים בחיילים הצרפתים, אך מהמחקר שלי עולה שהחיילים היהודיים לחמו בנחישות כנגד האויב הגרמני. החיילים הצרפתים שלחמו עבור עצמאות צרפת, לחמו בגבורה, בקרב שהיה בלתי-שוויוני. יהודי צרפתי אחד, ז'ורז' מונדל, היה יהודי גאה והיה אחד מאנשי השלטון הצרפתיים שעודד את הכוחות להלחם ולא להיכנע. תומכי פטאן פנו כנגדו והתקיפו אותו. ב-1943 לקחו אותו מיליציות וישי, ורצחו אותו. לאחר נפילת צרפת, הגרמנים הפנו את כוחם להנהגה בריטית. טייסים יהודים שלחמו בשורות הצבא הפולני, והצרפתי, נהיו חלק חיוני בכוחות האוויריים הבריטיים. התרומה של היהודים הפולניים ללחימה, מונצחת עד היום במצוקים מעל פולקסטון, הצופים על התעלה, שם נורו רבים מהם ותבעו. זיגמונד קליין, אחד מהטייסים, היה אחד מהם ב-28 לנובמבר 1940. יהודים בריטיים רבים השתתפו ב"קרב על בריטניה" בשמי לונדון. הטייס ה-4 הכי מצליח היה יהודי גאה. ואז הגיע הבליון, וניסונו של היטלר להרוס את המורל הבריטי. רופאה יהודיה, חנה בילי, שאחיה לוי בילי נרצח בתלפיות ב-1936 ע"י ערבים כאשר עבד על טיוטת מסמך פיוס בין היהדות לאסלאם. אחותו נשבעה לבנות מדינה יהודית. במלחמה היא טיפלה בפצועים, כאשר שמעה קולותיהם של פצועים ברחוב. היא יצאה לעזור להם, ונפצעה ברגלה. היא סירבה להתפנות לבי"ח עד שתגמור לטפל בהם. עבור גבורתה, היא קיבלה את מדליית ג'ורג'. כשפגשתי אותה בביתה

באור עקיבא, ראיתי שהיא הציבה את המדליה על השידה, ושכנעתי אותה לספר את סיפורה. בריטניה קלטה מספר גבוה של יהודים, ששיעור גבוה מהם התנדבו להלחם כנגד האויב הגרמני. 10000 מתנדבים אלו היו ידועים כ"זרים הכי נאמנים של הוד מלכותו". 300 מהם נהרגו בקרב. אחד מהם ראיתי כאן במוזיאון לפני כמה דקות. הוא נולד ב-1921, קן אדם, היה טייס. היטלר נכשל בניסיונו לכבוש את בריטניה, ולכן פנה לבלקנים. הוא הפציץ את בלגרד, ב-1941. חיילים יהודים לחמו בצבא היוגוסלבי, ולאחר כיבוש יוגוסלביה, הצטרפו לפרטיזנים. היחידה היהודית הראשונה הוקמה במקדוניה – מדינה שנציגיה נמצאים כאן כיום – בניסיון לעצור את הפעילות הגרמנית בבלקנים. אלפי יהודים השתתפו בפעילויות אלו. המסמכים מראים כי אלפים גם נהרגו, בלוחמם בשורות הפרטיזנים. ב-1943 הבריטים שלחו משלחת צבאית ליוגוסלביה, כדי לסייע לפרטיזנים. שני קצינים נבחרו, והם חיפשו קציני קשר, ולא מצאו. יהודי מפלשתינה, מחיפה, התנדב, ונהיה קצין הקשר הראשון שקישר בין הפרטיזנים לעולם החיצון, ואפשר להם לקבל אספקה ועזרה מבחוץ. לאחר כיבוש יוגוסלביה, הגרמנים נעו לעבר יוון. יהודים יוונים, ויהודים רבים מפלשתינה, לחמו ביוון, ולאחר מכן בכרתים. 100 יהודים מפלשתינה נהרגו בקרבות ו-200 נלקחו בשבי. כמו יהודי יוגוסלביה, יהודי יוון השתתפו מהרגע הראשון במערכה האנטי-גרמנית של הפרטיזנים. יהודי בריטי היה הבריטי הראשון שהוצנח ליוון כדי לסייע לפרטיזנים, וסיפר לי כיצד התפלא למצוא יהודים לוחמים בכל מקום. במקומות רבים הרב המקומי עודד את הצעירים להשתתף. יהודים מפלשתינה השתתפו בלחימה כמתנדבים בצפון אפריקה, ואפשרו את עצירת הצבא הגרמני שם. הר כרמל היה אמור להיות המוצב האחרון של הצבא הבריטי, במידה והגרמנים היו נכנסים לא"י. יהודים פרטיים שחקו תפקיד מעניין באחד מהאלמנטים הקריטיים של המערכה, ומניעת תבוסת בנות הברית: פענוח הקוד הגרמני, שהיה בבסיס הפקודות וההנחיות היומיות שנשלחו למפקדים הגרמנים בשטח. צבאות הברית יכלו לקרוא את ההודעות הללו, לאחר פענוחם. יהודי בריטי היה אחראי על חלק מהפיצוח. לאחר מכן הוא הגיע לישראל, והיה בין מקימי חיל המודיעין. סייע לו ד"ר איזידור גוד, יהודי מווייטצ'פל, גאון צעיר, שפיצח חלק מהקודים הכי מורכבים של הצבא הגרמני. כתוצאה ממאמציו של איזידור גוד, יכול הצבא הבריטי לספק לצבא הרוסי את כל ההוראות של הצבא הגרמני, שעות לפני שהמפקד העליון הגרמני בשטח, קיבל את ההנחיות בעצמו. הפקודות המפוענחות נשלחו ישירות למוסקבה, ומשם לחזית. הארטילריה הרוסית ידעה, לכן, היכן יהיו הגרמנים. גוד מת בגיל 92. ב-22 ליוני 1941 גרמניה תקפה את ברה"מ. היא צפתה להרוס את ברה"מ לחלוטין, לפני החורף. ההתנגדות הסובייטית, בין יוני 1941 ועד מאי 1945, כללה השתתפות יהודית מאסיבית. יהודים השתתפו בצבא האדום, בחיל הים וחיל האוויר, וכן בגיוס התעשייה הסובייטית. חצי מיליון יהודים שרתו בצבא הסובייטי. מאות אלפים מהם נפלו בקרב. זהו אחד האספקטים הזנוחים של ההיסטוריה של המלחמה. בין היהודים שלחמו בצבא הסובייטי היה גנרל פריבושיין. הוא היה יהודי. הטנקים שלו עמדו בפני ההתקפה הגרמנית במשך חודש, ואפשרו לצבא להתארגן מחדש. הוא שיחק תפקיד מכריע בקרב קורסק, ולאחר מכן השתתף בקרבות נגד הגרמנים בדרך לברלין. בדצמבר 1941 יפן הפגיזה לפתע את פרל הארבור.

יהודים רבים היו בין הנפגעים. כשמסתכלים על לוח הזיכרון במקום, מזהים את מגני הדוד של החיילים, האווריים והמלחים היהודים. חייל יהודי אחד היה הראשון שהפגיז אוניה יפנית. שמו היה לוין, והוא נהרג כמה שנים אחר כך. בסיוור הקצר במוזיאון ראיתי גם תמונה מקסימה של יהודי בריטי, טומי גולד – הוא היה היהודי היחיד שקיבל את צלב ויקטוריה – העיטור הגבוה ביותר. הוא שירת בצוללת, והצוללת שלו נפגעה מפצצה. אחת הפצצות נלכדה בתוך הצוללת. טומי גולד וחברו עבדו 5 שעות כדי לסלק את הפצצות שנלכדו. כאשר הגיעה העת לקבל את העיטור, הייתה מחלוקת בעניין כי העיטור ניתן על מגע עם האויב. צ'רצ'יל אמר: שתי פצצות בצוללת הם מספיק נוכחות אויב, בכדי לקבל את העיטור. תרומה חשובה של יהודי א"י במלחמה הייתה יחידת הקומנדו שפעלה באריתריאה ואתיופיה. יחידה אחת מהן – יחידת המודיעין המיוחדת – SIG = כללה יהודים מגרמניה ש"הפכו" לגרמנים: דיברו גרמנית, לבשו מדים גרמנים, החזיקו תמונות של ארוסותיהן הגרמניות – וכך הצליחו לחבל במתקנים הגרמניים. הם הטמינו מטענים... העוצמה של הצבא הגרמני הייתה גדולה. כשמדברים על התרומה היהודית, יש לזכור עד כמה בלתי אפשרי נראה הניצחון על הגרמנים – באוויר, בים וביבשה. החיילים היהודים ידעו שזו תהיה מערכה ארוכה וקשה. אך הם הונעו לא רק ע"י הפטריוטיזם, אלא גם ע"י מה שהם ידעו על גורל היהודים בידי הגרמנים. יחידות יהודיות רבות הוקמו – בעיקר בצבא האדום – שלחמו בנחישות יוצאת דופן. מוקדם יותר היום נערך כנס על התרומה ללחימה בצפון אפריקה. בדו"ח של גנרל קלארק על הנחיתה בצפון אפריקה – תחילת הסוף של הגרמנים, ההתקפה על הצבא הגרמני ממזרח וממערב – קלארק ציין את המחותרת היהודית, שפירקה את כוחות וישי מנשקם. אלכוור הוצנח בגרמניה, שם הקים את השירות הרפואי של הכוחות הצרפתיים. הוא היה צעיר, כבן 22. כמה מכם הכירו או זוכרים את אריק קולקה, שעבד ביד ושם שנים רבות, והיה ניצול אשוויץ. קולקה עשה מחקר על היהודים שלחמו בשורות הצבא האדום – יהודים מצ'כיה וסלובקיה, שהצטרפו לסלובודיה, מנהיג כריזמטי. ב-1943, הגדודים היהודים נלחמו בכוחות הגרמניים, כחלק מהשינוי בחזית המזרח. יהודים רבים נפלו שם. לא רק יהודים השתתפו בתנועת המחותרת, שחלקן הזכרתי, ביוגוסלביה, צרפת, יוון, בלגיה ומעל הכול בברה"מ. יח' פרטיזנים יהודיות הוקמו בכל מדינות אלו ושיחקו תפקיד חשוב בחבלה בכוחות הגרמנים, ובהכנה לכניסת כוחות הברית בנורמנדי. בפולין, ארגון הלוחמים היהודי שהיה מוקף כולו ע"י גרמנים ופולנים עוינים, הצליח לשמור, להשתתף בפעילויות כגון מרד גטו ורשה, ובגטאות אחרים. אשתי ואני בילינו זמן רב בביקור בבתי עלמין לחיילים, בכל מדינה. שוב ושוב אנו נדהמים לראות את מספר מגני הדוד. ניתן למצוא פרטים על כל הקבורים בבית עלמין מסוים. היינו בבית עלמין ליד בריסל, שם מצאנו מגני דוד, רשמתי את השמות, הלכתי למרשם ובררתי מי הם ומה הם עשו. סמל בחיל האוויר, גולדפינגר, נורה ב-24 למאי 1943 ונאמר שם: בנו של חיים גולדפינגר ודבורה גולדפינגר מחיפה. התרומה היהודית למלחמת העולם השנייה הייתה חשובה גם במערכה באוקיינוס השקט ובמזרח הרחוק. כשהיפנים התקיפו את הונג קונג, סינגפור וכד', יהודים רבים היו בכוחות שניסו לעצורם. יהודים הולנדים,

יהודים מקנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, ויהודים אמריקאים בפיליפינים. היפנים לקחו כ-60,000 שבויים מכוחות הברית, והעבירו אותם בבניית הרכבת. 16000 נפלו, ביניהם גם יהודים. הייתי רוצה להזכיר אירוע שקרה בליטא ב-29 ינואר 1944. זו הייתה התקפה של פרטיזנים יהודים על כפר ליטאי, שבו מוצב גרמני ופשיסטים מקומיים תקפו פרטיזנים. בין הפרטיזנים היהודיים שהשתתפו בקרב הייתה נערה בת 20. היא כיום מואשמת ע"י העיתונות והרשויות הליטאיות ברצח ליטאים. כל יום, בתקשורת הליטאית, יש השמעות כלפי אישה זו שהיא בת 87 כיום, ועמיתתה הגרה ברחובות, המרצה כל שנה באוניברסיטה בליטא. כשפרטיזנית אמיצה זו יוצאת לאכול במסעדה, כפי שעשתה עמנו לפני חודש, היא מוגנת ע"י שגרירים - נורבגיים, אמריקאיים, הולנדיים. הם מצטרפים לארוחה, ע"מ לגונן עליה. הזכרתי את היהודים מא"י שנלקחו בשבי ביוון וכתרים. לפני כמה שנים ביקרתי בבית העלמין הקתולי בקרקוב. בפניה אחת בבית העלמין יש בית עלמין של חיילים ממדינות חבר העמים הבריטי, ובריטיים. גם יהודים מא"י, שנלקחו בשבי ביוון וכתרים, ושנשלחו לעבודת כפיה במהלכה מתו, קבורים שם. בחור בן 22, מת בשבי 1943... תרומה חשובה של יהודים לניצחון הייתה ערב הפלישה לנורמנדיה. אייזנהאואר לא האמין שהפלישה תצליח, אם לא תהיה פעולת התנגדות מאסיבית, לפוצץ גשרים, מסילות רכבת וכד' שימנעו מהכוחות הגרמניים לקבל אספקה ותגבורת. יהודים השתתפו בפעילויות מחתרת זו. אחד מהמשתתפים נולד בירושלים. גם לאחר הפלישה לנורמנדיה, ההתנגדות נחשבה לקריטית בעיני כוחות הברית. אחד המנהיגים היהודיים של המחתרת נתפס ב-1944 לאחר שארגן פעולה באזור ליון. הוא הוצא להורג לאחר תפיסתו. יהודים שניצלו ממרד גטו ורשה, והסתתרו בוורשה, השתתפו במספרים גדולים, במרד ורשה ב-1944. לא רק מי מהם שהיו יהודים פולניים, אלא יהודים שהובאו לשם מאשוויץ ע"מ "לנקות" את הגטו. הם הוחזקו כעובדי כפיה בוורשה, ואחת הפעולות הראשונות הייתה שחרורם, ע"מ שישתתפו במרד עצמו. נשים יהודיות השתתפו גם הן. חלקן קיבלו את העיטורים הגבוהים ביותר, והן ידועות רק בכינויים, ולא בשמן האמיתי. ישנן 4 נערות שקיבלו עיטורים אלו, והן קבורות בקבר אחים. יהודיה אחת, שושנה קוסובה, הובילה יחידות פולניות למקום מבטחים בעת הקרב. לאחר שהמרד דוכא, החל מרד.... אלפי יהודיים השתתפו במרד בסלובקיה. רודולף גורבה, היה ניצול אשוויץ, שהביא את הידיעות על מה שנעשה במחנות, לפרטיזנים בסלובקיה. אדם אחר שהצליח לברוח מאשוויץ היה יהודי פולני. הוא נתפס ונשלח חזרה לאשוויץ - עם המספר על זרועו - אלא שאמני קעקוע יהודים שינוי את הקעקוע, ע"מ שלא יזהו אותו כאסיר לשעבר. פגשתי אותו ב-1972 בישראל. הוא הציג בפני את הקעקוע ה"חדש" שנתנו לו: בצורת דג.

שני יהודים אמריקאים זכו לעיטור הגבוה ביותר. שניהם, עבור פעולה בצרפת, ב-1944. האחד, פגע בטנק גרמני לבדו. הייתי רוצה לציין שתי נשים יהודיות מופלאות, שהתנדבו להיות צנחניות לתוך השטח הכבוש, מבריטניה: סוניה אולשנסקי, ודניז בלוק. שתיהן היו בשנות העשרים שלהן. שתיהן פעלו באומץ, נתפשו, עונו והוצאו להורג. נערה אחרת שאת סיפורה גיליתי, רק כי מצאתי את שמה על לוח באיטליה: בת 22 מטריאסטה, שהובילה קבוצת מחתרת מול ורונה, ונהרגה ע"י

פשיסטים. כל אחד מפרטיזנים, לוחמים יהודיים אלו, הבין שמה שהוא עושה זה לא רק למען איטליה, או בריטניה, או צרפת – אלא גם עבור העם היהודי. הם ידעו מה קורה ליהודים באירופה, ונקמה הייתה אחד המניעים שלהם. זה היה ההישג הגדול של מי שכל מה שהיה לו לתת, זה חייו. אסיים עם המערכה במזרח: לאחר הניצחון על גרמניה במאי 1945, אותו אנו זוכרים היום, הלחימה במזרח נמשכה. ב-9 למאי 1945 בין היהודים שאומנו בהודו היה עזר וייצמן. המלחמה נגד היפנים הייתה אכזרית, ובמיוחד בגינאה החדשה. מאפריל 1943 ועד מאי 1945 נערכה מלחמת ג'ונגלים. אסיים בבית עלמין בניו גינאה – ליד המעוז היפני העיקרי. הזדהים אותי שבבית עלמין זה, בניו גינאה, גינאה החדשה, מקום מרוחק, נידח, יש כל כך הרבה נערים יהודיים. הייתי רוצה לקרוא שמות ארבעה מהם, המייצגים את רבע מיליון היהודים שנהרגו בקרב במלחמת העולם: אברהם בצלאל בית הלוי, בן 30, חייל רגלים אוסטרלי, 1943. טוראי לנרד ברמן, בן 25, בן ישראל וחנה ברמן, נפל 1945. והאחרון, שאחיו מוכר לכם: טוראי, מנחם בן יחזקל מימוביץ, 1945. תודה לכם.

